

Hasankeyf Upper City settlement pattern, domestic units and cultural heritage inventory

Burak BELGE¹, ORCID: 0000-0003-1701-1753
Hicran TOPÇU², ORCID: 0000-0002-5344-9472
Numan TUNA³, ORCID: 0000-0003-1749-613X

Abstract

As it is known, Hasankeyf settlement has been largely flooded by the waters of the Ilisu Dam Reservoir since 2020. The city center of Hasankeyf, known as the Lower City, and the left bank of the Tigris River were completely submerged, while the Upper City with a unique-urban fabric, remained above the maximum water level. Hasankeyf Upper City documentation study was carried out by a team under the leadership of METU-TAÇDAM in December 2002 and aimed at the documentation and identification of monumental structures that require urgent measures. In the last 20 years, Upper City has been subjected to severe damages due to many reasons, such as the construction of the retaining wall sustaining the areas over the water level, the uncontrolled access and circulation of the visitors within the area as well as the natural causes of deterioration. In this perspective, the information collected in the mentioned documentation study in 2002, bears a significant value presenting the state of the urban settlement of Upper City before the destruction of the last two decades. The inventory of cultural assets would be an important basis for the future studies regarding the Upper City.

Highlights

- Hasankeyf has been completely submerged, while the Upper City with a unique-urban fabric, remained above the maximum water level.
- Upper City has been subjected to severe damages due to many reasons, therefore the information collected in the study bears a significant value.
- The inventory would be an important basis for the future studies.

Keywords

Hasankeyf; Upper city; Historic urban landscape; Cultural heritage inventory.

Article Information

Received:

10.05.2023

Received in Revised Form:

23.10.2023

Accepted:

30.11.2023

Available Online:

19.04.2024

Article Category

Research Article

Contact

1. Faculty of Architecture, Mersin University, Mersin, Türkiye
burakbelge@mersin.edu.tr

2. Italy, topcu.hicran@gmail.com

3. Faculty of Architecture, Middle East Technical University, Ankara, Türkiye
tnuman@metu.edu.tr

Hasankeyf Yukarı Şehir yerleşim dokusu, yaşam birimleri ve kültür envanteri

Burak BELGE¹, ORCID: 0000-0003-1701-1753
Hicran TOPÇU², ORCID: 0000-0002-5344-9472
Numan TUNA³, ORCID: 0000-0003-1749-613X

Öz

Bilindiği üzere Hasankeyf yerleşimi, 2020 yılı itibarıyla büyük oranda İlisu Baraj Gölü suları altında kalmıştır. Hasankeyf'in Aşağı Şehir olarak bilinen kent merkezi ve Dicle Nehri'nin sol yakası tamamen su altında kalırken, özgün bir dokuya sahip Yukarı Şehir olarak bilinen kale yerleşmesi azami su tutma seviyesinin üzerinde kalmıştır. Hasankeyf Yukarı Şehir belgeleme çalışmaları, acil önlem gerektiren anıtsal yapıların belirlenmesi ve belgelenmesi amacıyla, 2002 yılı Aralık ayı içerisinde, ODTÜ-TAÇDAM bünyesindeki bir ekip öncülüğünde gerçekleştirilmiştir. Çalışma kapsamında, kent dokusunun bütünlüğü ile yapı ünitelerine yönelik tespitler yapılmış, yerleşim dokusunun özellikleri, yapı malzemeleri ve inşaat teknikleri, kent dokusunun ve ünitelerin mekânsal özellikleri, mimari öğeler ile yapıların mevcut durumu ve koruma sorunlarına ilişkin bilgi toplanmıştır. 2002 yılından sonra, Yukarı Şehir'deki çalışmalar anıtsal yapılar çevresinde yürütülen arkeolojik çalışmalar ile sınırlı kalmıştır. Son 20 yıllık süreçte, Hasankeyf Yukarı Şehir, doğal etkenlerin yanı sıra, yoğun ziyaretçi girişi, kontrolsüz erişim ve dolaşım ve baraj su tutma seviyesinin üzerinde kalan alanların güçlendirilmesi için inşa edilen istinat duvarının bir sonucu olarak ağır tahribata uğramıştır. Belgeleme çalışması, son 20 yıllık dönemde oluşan tahribat öncesindeki durumu ortaya koyması nedeniyle büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmanın önemli bir çıktısı olan kültürel varlıklar envanteri, Yukarı Şehir ile ilgili yeni çalışmalar için de zemin teşkil etmektedir.

Öne Çıkanlar

- Hasankeyf su altında kalırken, özgün bir dokuya sahip Yukarı Şehir olarak bilinen kale yerleşmesi azami su tutma seviyesinin üzerinde kalmıştır.
- Hasankeyf Yukarı Şehir son 20 yıllık süreçte ağır tahribata uğramıştır.
- Kültürel varlıklar envanteri, Yukarı Şehir ile ilgili yeni çalışmalar için de zemin teşkil etmektedir.

Anahtar Sözcükler

Hasankeyf; Yukarı şehir; Tarihi kentsel peyzaj; Kültür mirası envanteri.

Makale Bilgileri

Alındı:

10.05.2023

Revizyon Kabul Tarihi:

23.10.2023

Kabul Edildi:

30.11.2023

Erişilebilir:

19.04.2024

Makale Kategorisi

Araştırma Makalesi

İletişim

1. Mimarlık Bölümü, Mersin Üniversitesi, Mersin, Türkiye
burakbelge@mersin.edu.tr

2. İtalya, topcu.hicran@gmail.com

3. Mimarlık Bölümü, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Ankara, Türkiye
tnuman@metu.edu.tr

GİRİŞ, HASANKEYF YUKARI ŞEHİR (INTRODUCTION, HASANKEYF UPPER CITY)

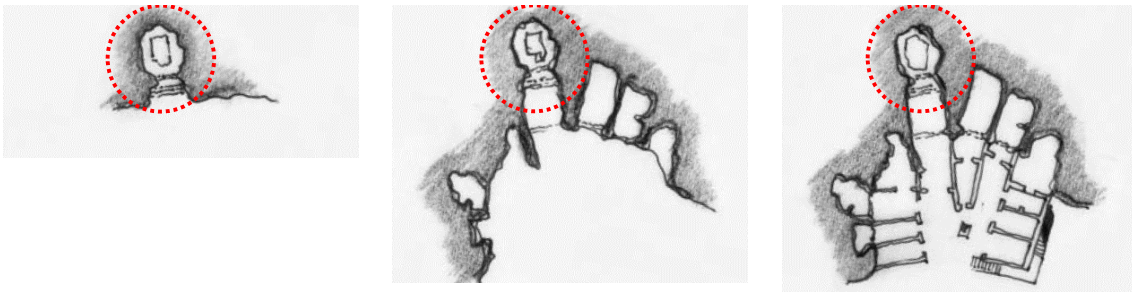
Ortaçağ kenti olarak bilinen Hasankeyf'in adı Süryanice "kaya" anlamına gelen *kefo* kelimesinden türetilmiş olan *Hesna Kepha* (Kaya Hisarı) sözcüklerine dayanmaktadır. Benzer şekilde, Roma ve Bizans kaynaklarında, *Kifos* veya *Cepha/Ciphas* adı ile anılan şehir, Arapça kaynaklarda da *Hisn Kayfâ* olarak yer almıştır (İslam Ansiklopedisi; 506). Kelime Osmanlıcaya *Hısnıkeyf* olarak geçmiş, daha sonra halk arasında Hasankeyf olarak adlandırılmıştır (Zengin, 1994; 20).

Hasankeyf Kalesi ilk olarak İmparator II.Konstantinos (337-361) tarafından inşa ettirilmiştir (Hongman, 1973; 3) ve askeri üs olarak kullanılmıştır. Mezopotamya'dan Anadolu'ya uzanan geçiş güzergâhı üzerinde ve nehir kıyısındaki stratejik konumu ile Hasankeyf, bölgenin gerek kara, gerek nehir ticaretinde önemli bir rol üstlenmiştir (Çulpan, 1975, 8). Hasankeyf'te yer alan anıtsal yapılar ve arkeolojik izler kentin özellikle Artuklu ve Eyyübi dönemlerinde yoğun bir şekilde imar edildiğini işaret etmektedir. Yönetim merkezi olarak altın çağlarını yaşamış olan kentteki bilinen birçok anıtsal yapı da bu dönemlerde inşa edilmiştir. 15. yüzyıl başından itibaren Karakoyunlu ve Akkoyunlu Türkmen beylerine bağlanan kent, 1501'de Akkoyunlu Uzun Hasan tarafından yeniden inşa edilmiştir (Zengin 1994; 48-69). Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferi sonrası Osmanlı topraklarına katılan Hasankeyf (Şerefhan Bitlisi, 1971: 182-4) bu dönemde yaklaşık 7500 kişi nüfusu ile Mardin, Diyarbakır ve Antep'ten sonra bölgenin dördüncü büyük şehri olmuştur. (Zengin, 1994; 72). 16. yüzyıl sonlarından itibaren Dicle geçişini sağlayan Hasankeyf Köprüsü'nün giderek daha az kullanılması sebebiyle, zaman içerisinde kentin önemi azalmıştır. (Çulpan 1975: 38). Devlet İstatistik Enstitüsü verilerine göre 1935 yılında 1425 kişi olan Hasankeyf nüfusu, 1965'de 1280'e kadar düşmüş, daha sonrasında ise devlet eliyle yapılan konutların etkisiyle yerleşimin nüfusu yeniden artmaya başlamıştır. Yukarı Şehir, 1970'li yıllara kadar konut alanı olarak kullanılmaya devam etmiştir (Tuna ve Belge, 2011 ve Röhr, 2022). Hasankeyf'in Ilısu Baraj Gölü nedeniyle yeniden yerleşim alanına taşınması öncesindeki toplam nüfusu 7284 kişi olarak kaydedilmiştir.

Hasankeyf, mimari kalıntıları, arkeolojik kültür katmanları, Dicle Nehri üzerindeki konumu ve kültürel peyzaj öğeleriyle özgün değerlere sahip bir arkeolojik-kentsel sit alanı örneğidir. Dicle Nehri'nin sağ yakasında derin yarıklar ile çevrelenmiş bir kale yerleşimi biçimindeki Hasankeyf Yukarı Şehir'de, mağara ve kaya oyma mekânları inşa edilmiş yaşam alanları ile bütünleşerek özgün bir kentsel doku örneği ortaya çıkarmıştır. Margottini ve Spizzichino (2015) jeolojik yapı, doğal çevre ve olanakları dikkate alındığında, yapı malzemesi olarak toprak, tuğla veya kaya kullanımına ek olarak, yumuşak kayanın şekillendirilmesi ve/veya doğal mağaraların kullanımı konusunda da yerleşim örnekleri olduğunu vurgulamaktadır. Mağaraların ve kaya oyma mekanların mimariyle birleşerek oluşturduğu kent dokularının, özellikle Akdeniz bölgesinde olmak üzere başka örnekleri de bulunmaktadır. İtalya'da bulunan Civita di Bagnoregi, Sorano, Matera yerleşimleri ile Gürcistan'da bulunan Varzia yerleşimi, bu örnekler arasında sayılabilir. Petruccioli (2007; 17) bu

durumu geleneksel mimaride özgünlük, karakteristik özellikler olarak tanımlamaktadır. Düzenin görünürdeki düzensizlikle iç içe geçtiği kendiliğinden oluşan Akdeniz şehirlerinin anlaşılması güç yapısı dikkatle incelendiğinde, ortaya her mahallenin kişiliğinin farklı olduğu bir dizi benzersiz özellik çıkmaktadır. Bu şekilde, gündelik yaşam alanlarında bile sanat üretebilen bir toplum görmek mümkün olabilmektedir (Petruccioli, 2007; 17). Toplumun gündelik yaşamı ile ürettiği kentsel mekânlar, Petruccioli (2007) Ortaçağ kentlerini bilinçli kendiliğindenlik (*conscious spontaneity*) dönemi olarak tanımlamaktadır. Hasankeyf gibi Ortaçağ kentlerinin tüm Akdeniz bölgesini karakterize eden türden bilinçli kendiliğindenlik dönemlerinde, düzenli normlara ve standartlara çok az ihtiyaç bulunduğu varsayımsal bir yaklaşımdır. Çünkü aynı dinden komşular arasında iyi günlük ilişkilerin varsayıldığı Arap şehirlerinde bile, çıkmaz sokak gibi ortak alanların belirli bir düzenlemesi bulunmaktadır. Aynı şey, merdivenlerin, balkonların ve çıkıntıların yıkılmasını emrederek halka açık sokakları yeniden açmak için periyodik girişimlerin yapıldığı İtalyan ortaçağ şehirleri için de geçerlidir (Petruccioli, 2007; 23). Hasankeyf Yukarı Şehir örneği ile benzerlik gösteren, bir kanyonun kayalık cephesinin devamı olarak karşımıza çıkan Cezayir'deki Konstantin kenti (Petruccioli, 2007, 25) ve Fas'ta bir yamaçta topoğrafik konturlara paralel olarak yerleştirilmiş son derece yoğun bir dokuya sahip Moulay İsmail tepesi (Petruccioli, 2007, 180) sadece iklimsel, ekonomik ve teknik faktörlerden türetilmeyen, kültürel ve sosyal ilişkiler ile biçimlenen organik dokunun örnekleridir.

Montalbano (2001; 132-135) Erken Orta Çağ'da, Lombard istilaları nedeniyle açık alanların güvensiz hale geldiğini ve mağaralar ile entegre olan yaşam alanlarının geliştiğini belirtmektedir. Güney İtalya'da (Puglia Bölgesi) yer alan "Kaya Kültürü Bölgesi"ndeki Gravina, Matera, Laterza, Castellaneta, Ginosa, Palagianello, Massafra, Grottaglie, Crispiano ve Statte merkezlerinde 9. yüzyıldan başlayarak kaya yerleşimleri, kültürü geliştirmiştir. Bu alanlarda kaya oyma mekanları için yapılan kazma işlemi, kırsal ve kentsel mekanın inşası için ilk temel hareketi oluşturmaktadır. Hafriyat işlemi, tarımsal ve kentsel yaşam için kullanılacak alanların elde edilmesini ve daha sonraki inşaatlar için kireçli malzeme temin edilmesini sağlamaktadır. Dışarıya kapalı, kazılmış, tonoz örtülü bir oda bu inşa sürecinin tipik mimari ifadesidir (Şekil 1). Bu süreçte yaşam alanları içerisinde drenaj sağlanırken, sarnıçlarda inşa edilmiştir. Konut çekirdeklerinin yarı-özel bir mekân etrafında bir kemer şeklinde bir yerleşim planına göre kümelenmesiyle yaşam alanının ilk biçimi oluşmuştur. Bu tip yerleşimlerde, sarnıç ise farklı yöntemlerle toplanan suyla beslenmektedir ve mahallenin sosyal organizasyonunun odağı haline gelmiştir.

Şekil 1. Bir mağara-kayma oyma mekânından başlayan-genişleyen yaşam alanı – konut tipi (Montalbano, 2001; 133, Görsel 41-43'ten üretilmiştir).

Anadolu'da Bizans Dönemi ve sonrasında, özellikle Kapadokya Bölgesinde yer alan yeraltı şehirleri de, kaya oyma mekânlardan oluşan şehirlere örnek oluşturmaktadır (Tanyeli, 1996). Ancak, yerüstünde bulunan mağara ve kaya oyma mekânların mimari eklemelerle bütünleştiği yerleşimlerde bulunmaktadır. Bu örneklerde, düşeyde katmanlaşmadan daha çok mağara veya kaya oyma mekanların yatayda ilişkilendirildiği görülmektedir (Elagöz Timur ve Kevseroğlu, 2022, Kar ve Çalışkan 2022).

Hasankeyf yerleşimi hem mağara yerleşimleri hem de kaya oyma mekanlarının yatayda ve düşeyde kurdukları ilişkilerin çeşitliliği ile karakterize olan kimliğini ve özgünlüğünü koruyan bir yerleşim dokusuna sahiptir. Ancak, bilindiği gibi 2020 yılında büyük oranda Ilısu Baraj Gölü altında kalmıştır. 2020 tarihli uydu görüntüsünde görüldüğü üzere, barajın faaliyete geçmesiyle birlikte Aşağı Şehir olarak bilinen kent merkezi ve Dicle Nehri'nin sol yakası tamamen su altında kalmış, özgün bir dokuya sahip Yukarı Şehir olarak bilinen kale yerleşmesi ise azami su tutma seviyesinin üzerinde kalmıştır (Şekil 2).

a. Eylül 2019 tarihli uydu görüntüsü.

b. Haziran 2020 tarihli uydu görüntüsü

c. Eylül 2019 tarihli uydu görüntüsü.

d. Haziran 2020 tarihli uydu görüntüsü

Şekil 2. Hasankeyf kenti ve Yukarı Şehir yerleşik alanına ilişkin uydu görüntüleri (b ve d notasyonlu Uydu Görüntüleri Ilısu Barajının su tutması sonrasındaki durumu göstermektedir) (Google Earth).

Türkiye'de baraj, boru hattı, karayolu veya tünel gibi büyük ölçekli kamu yatırımları sürecinde arkeolojik ve taşınmaz kültür mirasının ve kültürel mirasın korunması konusu, sürekli gündemde olan ve farklı niteliklerde koruma stratejilerinin geliştirildiği önemli bir çalışma alanıdır (Belge, 2019: 136). Ilısu Barajı inşası sürecinde de sadece Hasankeyf ile sınırlı kalmayan, tüm baraj gölü havzasını kapsayan arkeolojik araştırma ve belgelenmeler yapılmıştır (Tuna, vd. 1999, 2000, 2002, 2004 ve 2011). Hasankeyf özelinde yoğunlaşan çalışmalarda ise, devam eden arkeolojik çalışmalara ek olarak, Aşağı Şehir ve Dicle Nehri'nin sol yakasında yer alan Zeynel Bey Türbesi, Artuklu Hamamı, Kızlar (Eyyubi) Camisi, Orta Kapı, İmam Abdullah Zaviyesi, Sultan Süleyman Camisi'nin minaresi, kubbeleri ve çeşmesi, Koç Cami'nin alçılı eyvanları, mihrap üstü ve El Rızk Camisi yeni yerleşim

alanında yer alan Arkeopark'a taşınmış, tarihi köprü ayakları ise restore edilmiştir (Kocaaslan, 2019, Yılmaz vd, 2021). Bu süreçte, Yukarı Şehir'de, azami su seviyesi kotunun üzerinde kalan alanlara ilişkin bir kurtarma çalışması yürütülmemiştir. Ancak, Yukarı Şehir'in jeolojik yapısı nedeniyle çökmemesi için büyük ölçekli bir duvar ve platform inşası yapılmıştır. Günümüzde, Hasankeyf Yukarı Şehir su seviyesinin üzerinde, yerinde korunmuştur. Bu yazıda, Hasankeyf Yukarı Şehir'e ilişkin 2002 yılında yapılan kapsamlı envanter ve belgeleme çalışmasının detayları ve yerleşim dokusuna ilişkin değerlendirmeler sunulmaktadır. Yukarı Şehir kent dokusuna ve konutlarına ilişkin olarak kültür envanteri kapsamında toplanmış olan bilgiler, bu tarihten sonra alanda kapsamlı bir belgeleme çalışmasının yürütülmemiş olması nedeniyle daha da büyük öneme sahiptir.

Hasankeyf'e ilişkin Gabriel (1940: 55-56, 70-79) tarafından hazırlanan haritalar yerleşime ilişkin ilk detaylı belgelemeyi sunmaktadır. Hasankeyf yerleşik alanı büyük oranda 1981 yılında 1. derece arkeolojik sit alanı olarak ilan edilmiştir. 1986 yılında Mardin Müze Müdürlüğü denetiminde başlatılan arkeolojik araştırma ve kazılar, güvenlik nedeniyle 1992-1998 yılları arasında verilen ara dışında 2004 yılına kadar Prof. Dr. Oluş Arık'ın bilimsel başkanlığında yürütülmüştür. Arık (2011: 324-25) tarafından yürütülen arkeolojik kazılar ağırlıklı olarak Aşağı Şehir'de yoğunlaşmış, Yukarı Şehir'de sadece Büyük Saray çevresi kısmen kazılmıştır. 2004 yılından itibaren Prof. Dr. Abdüsselam Uluçam tarafından yürütülen kazı çalışmalarında ise Dicle Nehri'nin sol yakasına odaklanılmıştır. Uluçam (2007: 76-77) tarafından Yukarı Şehir'de yürütülen kazılarda da Büyük Saray çevresine yoğunlaşmıştır.

Yukarı Şehir kültür envanteri araştırması, ODTÜ-TAÇDAM koordinasyonunda DSİ desteği ile yürütülen Ilısu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi kapsamında, 2002 yılı içerisinde, farklı disiplinlere sahip uzmanlardan oluşan bir ekip tarafından gerçekleştirilmiştir. Belgeleme yöntemi, ön sonuçlar ve yapılara ilişkin sınıflandırma 2011 yılında kısmen yayınlanmıştır (Peker, 2011, Topçu 2011). Çalışma kapsamında ayrıca, Hasankeyf'in korunması ve Yukarı Şehir'in arkeolojik park ve açık hava müzesi olarak düzenlenebilmesi amacıyla bir stratejik plan hazırlanmıştır. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından onaylanan stratejik plan koruma stratejilerinin yanı sıra, arkeolojik park düzenlemesi için rotalar, belgeleme ve müdahale öncelikleri, uygulama etapları, restorasyon ve konsolidasyon önerileri, bilgi-yönlendirme panoları ve açık alan düzenlemelerini içermektedir (Tuna ve Belge, 2011). ODTÜ-TAÇDAM ve DSİ arasındaki protokolün 2003 yılında iptal edilmesi nedeniyle, Yukarı Şehirdeki kültür envanteri, belgeleme ve koruma çalışmalarına devam edilememiştir. Öte yandan, yukarıda da özetlendiği üzere, Hasankeyf'te yürütülen arkeolojik araştırmaların ağırlıklı olarak Aşağı Şehir ve Dicle Nehri'nin sol yakasına odaklanması nedeniyle Yukarı Şehir'de sadece anıtsal yapılar çevresinde arkeolojik çalışma yapılabilmektedir. Güvenlik ve inşaat çalışmaları nedenleriyle, Yukarı Şehir'e girişler bazı dönemlerde kapatılmıştır. Ziyarete açık olduğu dönemlerde ise, Yukarı Şehir yoğun ziyaretçi girişi, kontrolsüz erişim ve dolaşım ve doğal kaynaklı nedenlere bağlı olarak süregelen bir tahribata uğramıştır. Bu bağlamda, yazı kapsamında sunulan envanter çalışması, son 20 yıllık dönemde oluşan tahribat öncesindeki durumu belgelemiş olması nedeniyle büyük önem taşımaktadır. Hazırlanan mimari-arkeolojik kültürel varlıklar veri tabanı, günümüzde su yüzeyi üstünde kalarak önemli bir araştırma alanı niteliğini koruyan Yukarı Şehir'le ilgili yeni araştırmalar için de altlık teşkil edecektir.

KÜLTÜR ENVANTERİ ÇALIŞMASI VE BELGELEME (CULTURAL INVENTORY AND DOCUMENTATION)

Ilısu Baraj Gölü alanı içerisinde yer alan tarihsel yerleşimin belgelenmesi ve değerlendirilmesi, koruma ve müdahale gerekliliklerinin tespiti amacıyla 2002 yılında gerçekleştirilen Hasankeyf Yukarı Şehir belgeleme çalışmaları, kent dokusunun bütünlüğüne ve niteliğine yönelik tespitler ile dokuyu oluşturan anıtsal ve sivil mimarlık örneklerine yönelik envanter ve belgeleme çalışmaları olarak iki etapta gerçekleştirilmiştir.

Kentsel dokuyla ilişkin tespitler bağlamında ilk olarak, belgeleme çalışmalarına altlık teşkil edecek olan 1/500 ölçekli halihazır haritanın hazırlanması amaçlanmıştır. Mevcut 1/1000 ölçekli haritada, yapılara ait duvar izleri ve olası yol eksenleri işaretlenmiş olmakla birlikte, yerleşimin çok katmanlı yapısı ve bu katmanlarda inşa edilmiş ve kaya oyma mekânların bir arada olması nedeniyle, kentsel dokunun okunabilirliği oldukça düşüktü. Bu amaçla haritanın güncellenmesine ve okunabilirliğinin artırılmasına yönelik olarak tespitler yapılmış, yol ağı, sur duvarları, altyapı öğeleri (su kanalları, drenaj ve sarnıçlar), açık alanlar, olası arkeolojik rezerv alanları, yapılar ve yapı kalıntıları ile ünite sınırları ve girişlerine dair bilgiler 1/500 ölçeğe büyütülen harita üzerinde işlenmiştir. Yukarı Şehir yerleşim dokusunun önemli bir özelliği olan katmanlaşmaya dair bilgiler de bu aşamada toplanmış, bu bilgi, yapı ünitelerine yönelik envanter çalışması sırasında, ünite bazında daha ayrıntılı olarak incelenmiştir.

Hasankeyf Yukarı Şehir kent dokusu, doğal yapı ve anıtsal yapılar göz önüne alınarak tanımlanmış olan 4 alt bölge üzerinden çalışılmıştır. Sektör A olarak tanımlanan alt bölge kentin ana girişi olan doğu girişinde yer alan orta ve üst kapıları kapsamakta (Şekil 3) ve batıda Büyük Saray ve mezarlık ile sonlanmaktadır. Sektör A'nın kuzey sınırını Yukarı Şehir'in Dicle Nehrine bakan dik kayalık yüzü ve Küçük Saray olarak bilinen yapı tanımlamaktadır. A Sektörünün güney sınırını ise mezarlıktan başlayarak ana eksenlere bağlanan yollar ve açıklıklar belirlemektedir. Sektör B olarak tanımlanan bölge ise kentin anıtsal yapıları olan Büyük Saray ve Ulu Cami'den başlayarak batı yamaçta yer alan yapıları kapsamaktadır. Sektör B'nin ve batı yamacında yer alan yapıların en güneyinde, "batı kapısı" olarak adlandırılan, kentin bir başka girişine dair izler tespit edilmiştir. Ulu Cami'nin doğusunda kalan geniş açık alan ve mezarlık alanı da, B sektörü kapsamında değerlendirilmiştir. Sektör C olarak tanımlanan alan, kentin en yüksek noktası olan tepe çevresinde, doğuya doğru uzanan yamaç üzerinde kalan alanları kapsamaktadır. Son olarak, Sektör D tanımlanan alan, güneye doğru yönelen yamaç üzerindeki yapıları kapsamaktadır. Güneydeki su deposu ve kule de bu alt bölge içerisinde yer almaktadır (Şekil 4).

a. Hasankeyf Yukarı Şehir'in kuzeyden görünümü (Gertrude Bell Arşivi, 2022)

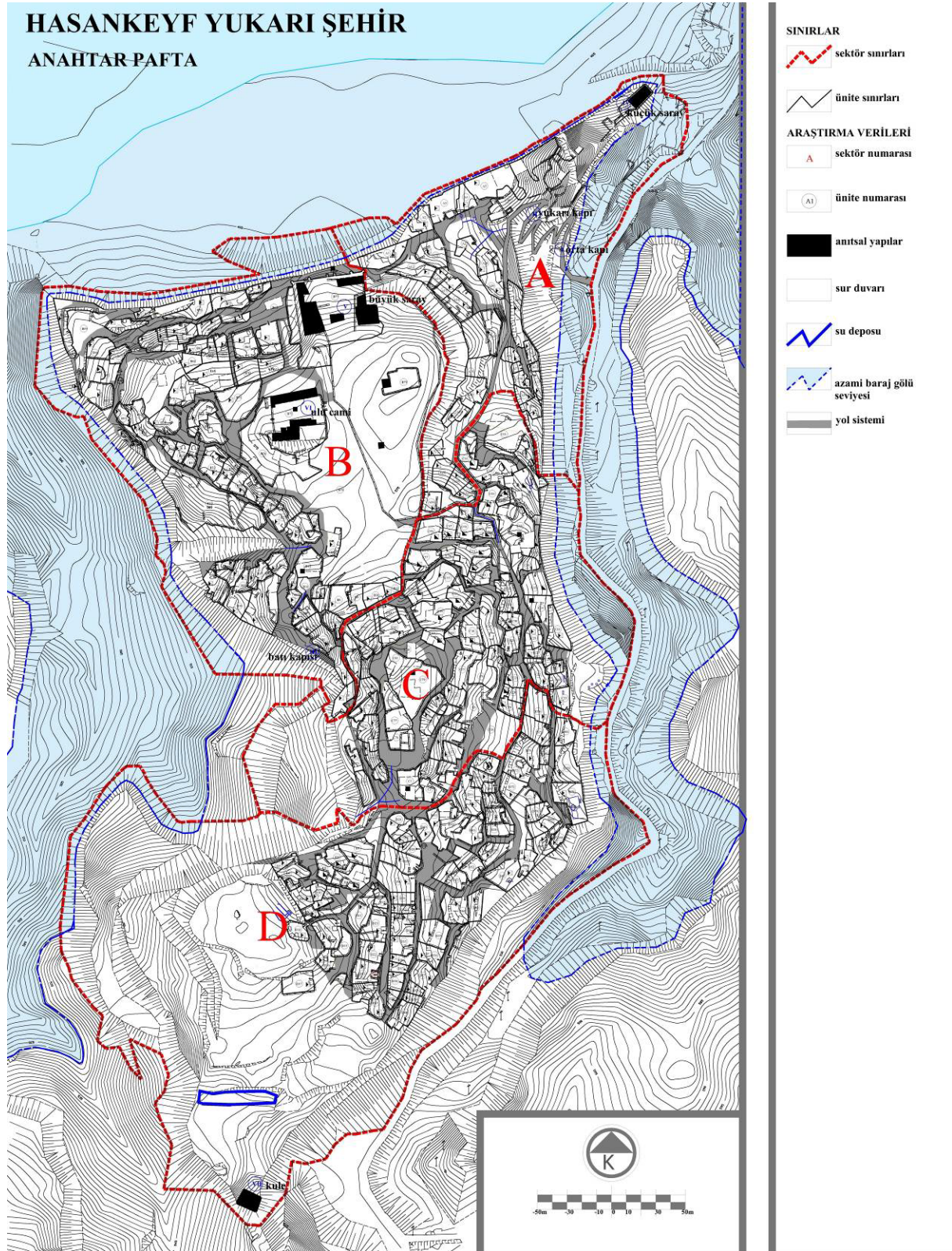
b. Hasankeyf Yukarı Şehir Orta ve Yukarı Kapının güneyden görünümü (Numan Tuna Kişisel Arşivi)

Şekil 3. Hasankeyf Yukarı Şehir'in doğu girişi ve Küçük Sarayın görünümü

Kentsel dokuya ilişkin tespitlerin ardından, dört alt bölgedeki, sınırları tanımlı, yapı-mağara ve onlarla ilişkili açık alanlardan oluşan ve bir bütünlük teşkil eden, yapı ünitelerine ilişkin ayrıntılı tespitler gerçekleştirilmiştir. Kent dokusunun üç boyutlu yapısı ve yapıların büyük oranda yıkılmış olmaları nedeniyle, ünite sınırlarının belirlenmesi ve numaralandırılması, alan çalışmasının önemli zorluklarından birini oluşturmuştur. Ünite sınırlarının belirlenmesinde genel olarak kapalı ve açık alanların ilişkileri temel alınmış, mevcut durumundan dolayı bu ilişkilerin belirlenemediği bazı doku parçaları bir bütün olarak numaralandırılmıştır (Topcu, 2011).

Yapı ünitelerinin incelenmesinde, alandaki ilk gözlemler çerçevesinde toplanan bilgilerle hazırlanmış olan envanter fişlerinden faydalanılmış, ünitelerin mekânsal organizasyonlarını ve mimari öğelerini gösteren şematik eskizler hazırlanmıştır. Korunmuşluk durumu ve/veya mimari nitelikleri nedeniyle dikkati çeken bazı yapı ünitelerinde, daha ayrıntılı eskiz çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

Son olarak, alanda bulunan anıtsal yapılardan Ulu Cami, Küçük Saray Baş Odası, Küçük Cami ile, mimari nitelikleri ve korunmuşluk durumları ile özelleşen yapı ünitelerinin rölöveleri alınmıştır (Peker, 2011). Yapılan tüm tespitler, fotografik belgeleme ile desteklenmiştir.

Şekil 4. Hasankeyf Yukarı Şehir alt çalışma bölgeleri – Anahtar Pafta (Yazarlar tarafından hazırlanmıştır)

2002 yılında gerçekleştirilen alan çalışmalarına ilişkin olarak, Yukarı Şehir orta bölümünde yer alan konut ağırlıklı alt bölgeye yönelik ilk gözlemler Peker (2011: 345-52) tarafından, kültür envanteri çalışması kapsamında yapı ünitelerinin sınıflandırılmasına ilişkin bilgiler ise Topçu (2011) tarafından yayınlanmıştır. Peker makalesinde ayrıca, C bölgesindeki rölövesi alınan bazı yapılara da yer vermiş, ancak alan çalışması sırasında hazırlanan detaylı eskizler herhangi bir yerde yayınlanmamıştır.

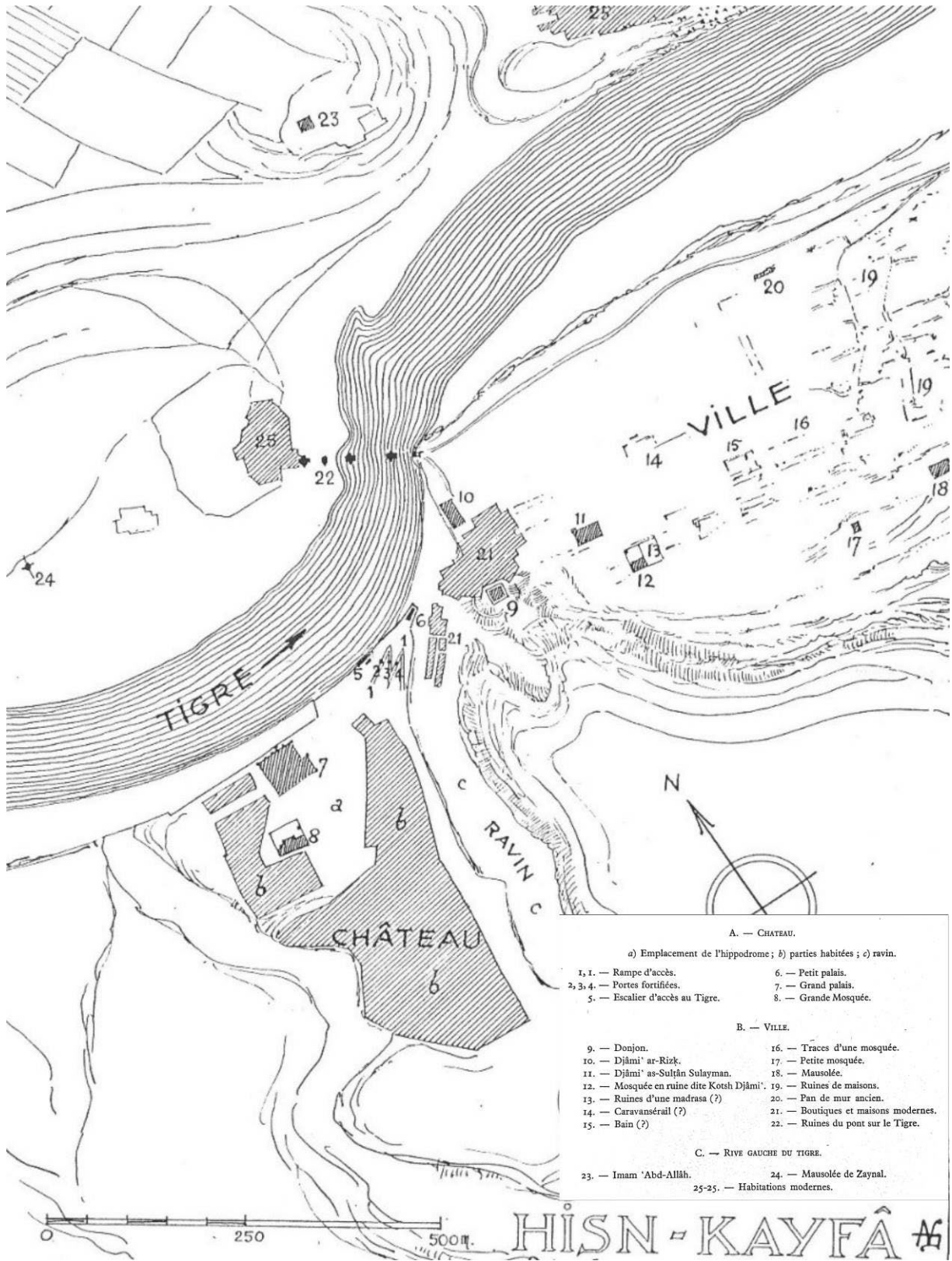
Bu yazı kapsamında, önceki yayınlarda yer alan istatistiksel veriler ve ön tespitlere (Topçu, 2011) ek olarak, envanter fişlerinde ve eskizlerde yer alan bilgilerin ışığında gerek kent dokusunun bütünlüğü, gerekse yapı ünitelerine ilişkin toplanmış olan bilgilerin ve yapılan değerlendirmelerin aktarılması amaçlanmaktadır.

KENTSEL DOKUYA İLİŞKİN DEĞERLENDİRME (EVALUATION OF SETTLEMENT PATTERN)

Hasankeyf yerleşik alanı içerisinde güneye doğru açılan derin yar içerisinde varyant yapan rampalı ve taş kaplı yol ile Yukarı Şehir'e ulaşılmaktadır. Yukarı Şehir'in batı tarafından da bir kapısı bulunmaktadır. Ayrıca, su ihtiyacını karşılamak ve savunma amacıyla yapılmış geçitler de Yukarı Şehir'e erişim sağlamaktadır. Topografik olarak güneye doğru yükselen kent dokusu, en tepe noktasından sonra yine güneye doğru azalan bir eğim ile uzanarak, kent su ihtiyacını karşılayan su deposu ile savunma kulesinin bulunduğu bir alan ile sonlanmaktadır. Yukarı Şehir'in çevresinde kısmen korunmuş sur duvarı kalıntıları bulunmaktadır.

Yukarı Şehir'de yer alan anıtsal yapılar, Gabriel (1940) tarafından belgelenen ve planları yayınlanan Büyük Saray, Ulu Cami ve Küçük Saray olarak adlandırılan yapılardır. Bu yapılar Gabriel'in (1940: 58) hazırladığı haritada (Şekil 5) sırasıyla 7, 8 ve 5 no.ları ile işaretlenmiştir. Anıtsal yapılara ek olarak kentin doğu tarafında, Aşağı Şehir üzerinden olan girişinde 3 adet kapı bulunduğu anlaşılmaktadır. Yukarı Şehir'de, batıda ve ağırlıklı olarak güneyde, "b" notasyonu ile yerleşim alanları gösterilmektedir. Gabriel'in haritasında alandaki dolaşım ve yol sistemine ilişkin bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak, Büyük Saray'ın güneyinde kalan geniş açık alanın hipodrom olarak tanımlanması dikkat çekicidir. Düz bir zemine sahip bu açık alanın doğusu günümüzde mezarlık olarak kullanılmaktadır.

Kentin dolaşım şemasına ilişkin olarak yapılan tespitlerin sonucunda, Yukarı Şehir'in doğusunda yer alan ve Aşağı Şehirden ana girişi sağlayan kapılarla kontrol edilen yolun başlıca iki eksene ayrıldığı görülmektedir. Batı yönünde uzanan eksen, Yukarı Şehir'in anıtsal yapıları olan Büyük Saray ve Ulu Cami'ye erişim sağlamaktadır. Büyük Saray'ın güneyinde kalan mezarlık ve geniş açık alanın topografik olarak yüksekte olması nedeniyle, bu alana doğrudan erişim sağlanamamaktadır. Batıya doğru uzanan eksen kentin olası Batı Kapısı ile sonlanmaktadır. Ulu Cami ve Büyük Saray'ın batısında kalan alandaki ünite grupları Yukarı Şehir'in diğer bölümleri ile doğrudan bir bağlantıya sahip olmadığı için, bu alanda temel ortak kullanım alanlarının ve işliklerin de bulunduğu görülmektedir. Özellikle Batı Kapısına yakın bir konumda yer alan ortak kullanım alanları, Ulu Cami güneyinde, Gabriel (1940) tarafından Hipodrom olarak ifade edilen açık alana da erişim sağlamaktadır.

Şekil 5. Gabriel (1940: 58) tarafından hazırlanmış Hasankeyf Haritası

Yukarı Şehir'in doğu girişinden sonra güneye doğru yönelen eksen ise, yerleşim alanlarının başladığı bölgede eğime paralel olarak teraslar halinde konut-üniteleri tanımlamakta ve organik bir sokak dokusu oluşturmaktadır. Sokaklar güneyde tepelik alan çevresindeki açık alanlar ile sonlanmaktadır. Yukarı Şehrin güneyinde kalan açık alanlar kısmen mezarlık olarak kullanılmaktadır. Mevcut izler ve ana kayanın yapısı dikkate alındığında, alanın arkeolojik potansiyelinin araştırılması gerektiği anlaşılmaktadır.

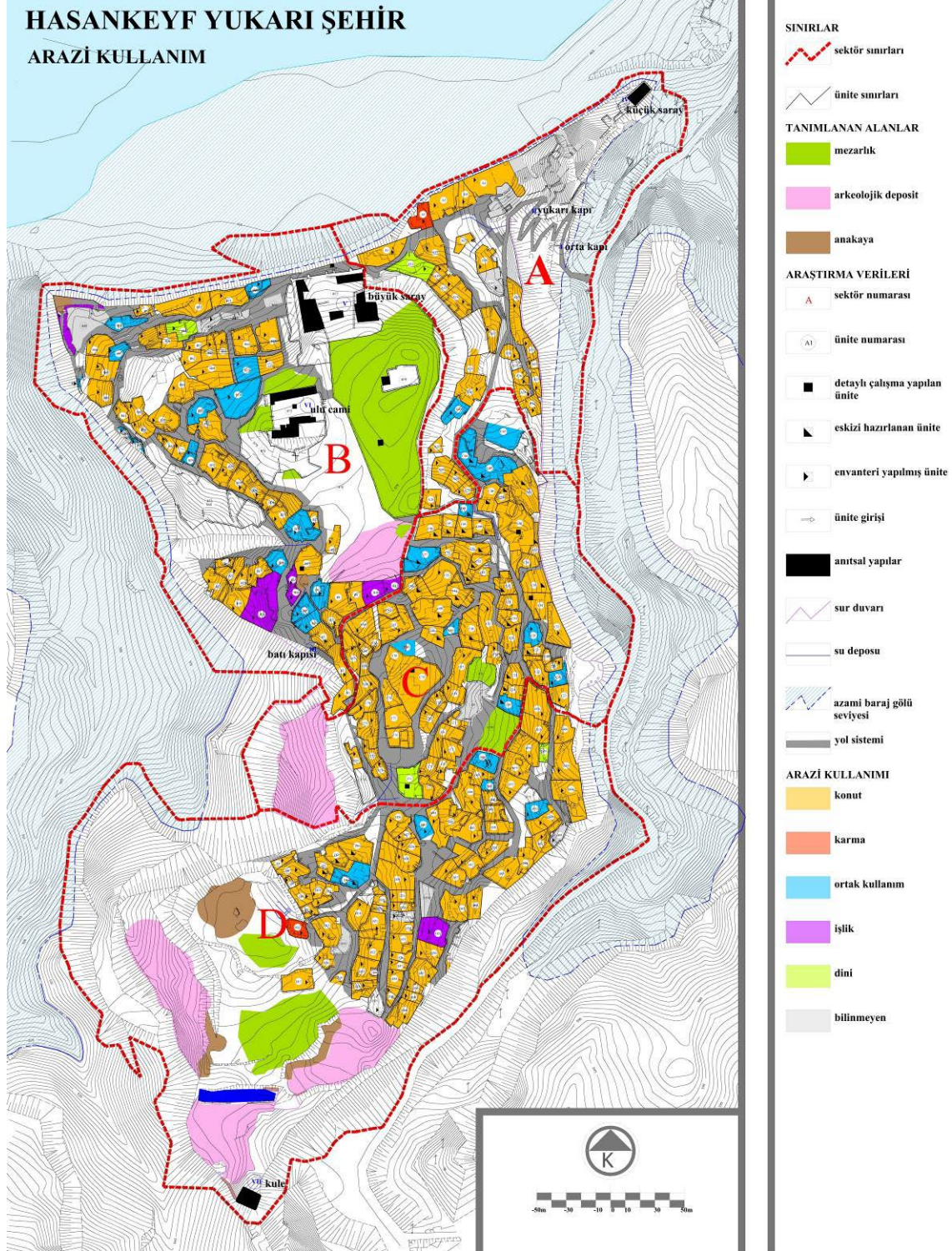
Yukarı Şehir ağırlıklı olarak yerleşim alanı olarak kullanılmıştır. Anıtsal yapılar dışında kalan konut alanları içerisinde dini yapılar, hamam ve çamaşırhane gibi ortak kullanım alanları ve işlikler bulunmaktadır. Bazı üniteler içerisinde bu kullanımlar bütünlüşmektedir. Kullanımların mekânsal dağılımı incelediğinde, kentin girişinden sonra güney yönünde uzanan ulaşım eksenini üzerinde A ve B Sektörlerinin geçiş bölgesinde ortak kullanım alanlarının bir odak oluşturduğu görülmektedir. Daha güneyde kalan yerleşim alanları içerisinde de benzer ortak kullanım odakları bulunmaktadır. Bu tür ortak kullanım ünitelerinin-yapılarının yakınında yol en kesitleri genişlemekte başka alt yollar ile birleşmektedir. Yerleşimin batı bölümünde, hem anıtsal yapılar ile kurulan doğrudan ilişki hem de topografik olarak daha düz alanların bulunması nedeniyle ortak kullanım alanları yerleşimin güney bölümlerine göre daha fazladır. Özellikle yerleşimin batı kapısı olarak tanımlanan alan çevresinde işlikler ve ortak kullanım alanları bulunmaktadır.

A Sektörünün kuzey ucundan kalan yerleşim alanları ve A-7/8/9 kodlu üniteler, arazi çalışmasının yapıldığı 2002 yılında hem yaşam alanı hem de keçi ağılı olarak kullanılmaktaydı. Bu nedenle, söz konusu yapılarla ilişkin belgeleme çalışması yapılamamıştır. Ancak, keçilerin gün içerisinde yerleşim genelinde serbest olarak dolaşması nedeniyle ortaya çıkan tahribat ve kirlilik gözlemlenmiştir. Sonraki yıllarda bu yapılar boşaltılmıştır. Yerleşik alanlar dışında kalan açık alanlarda yaygın biçimde arkeolojik kültür dolguları ve izler de tespit edilmiştir (Şekil-6).

Yukarı Şehir dokusunun en önemli özelliklerinden biri, kaya oyma mekanlarla inşa edilmiş mekanların farklı şekillerde bir araya gelerek oluşturduğu çok katmanlı yapısıdır. Yamaç üzerine kurulu yerleşimde, işlemeye elverişli doğal kaya oluşumundan da faydalanarak, en üst düzeyde kullanım alanının yaratılmasının amaçlandığı dokuda, kaya oyma mekanlar, farklı katmanlardaki duvarlar ile tanımlanmış açık ve kapalı kullanım alanlarıyla ilişkilendirilerek katmanlaşan bir yerleşim dokusu oluşturulmuştur. Doğal yapının elverişli olduğu bazı alanlarda kaya oyma mekanların da birden fazla katmanları olduğu tespit edilmiştir. Bu katmanlar, kimi zaman düşey bağlantı sağlanarak tek bir ünite ile ilişkilendirilmiş, bazı durumlarda ise iki ayrı katmanda yer alan iki ayrı yapı ünitesi ile bağlanmıştır. Az sayıdaki bazı örneklerde, iki katmandan oluşan kaya oyma mekanların üzerine inşa edilmiş mekanlarla, toplam katman sayısı üçe çıkarılmıştır. Kentin bir bütün olarak işleyişine ve morfolojik yapıya ilişkin genel değerlendirmeye dair yayınlar (Topçu (2011), Peker (2011), Tuna ve Belge (2011), Toprak ve Sözen (2011)) bu yapıyı açık olarak sunmaktadır.

İncelenen yapı ünitelerinin tümünde giriş, sokaktan bir avlu aracılığı ile sağlanmaktadır. Ünitelerin mekânsal organizasyonları, açık ve kapalı mekanların dağılımı ve dolaşım şeması bağlamında, buldukları alanın doğal yapısı ve kaya oluşumunun konumu ve boyutlarına bağlı olarak büyük bir çeşitlilik sunmakla birlikte, yapı ve açık alan ilişkisi bağlamında iki ana tip şema belirlenmiştir: kapalı mekanların merkezi bir açık alan şeklindeki avlunun etrafında yer aldığı üniteler (A tipi), kapalı mekanların sokaktan bir duvar ile ayrılmış olan avlunun gerisinde yer aldığı üniteler (B tipi) (Şekil-

7, Envanter fişi örneğinde Yerleşim Düzeni). Yukarı Şehir dokusundaki incelenen ünitelerin çok büyük çoğunluğu B tipi mekânsal organizasyon sergilerken, bakı ve eğim analizlerine göre (Toprak ve Sözen, 2011) doğuya yönelmiş alanlarda A tipi ünitelerin yer seçtiği belirlenmiştir.

Şekil 6. Arazi-alan kullanımı ve dolaşım sistemi / yol kurgusu (Yazarlar tarafından hazırlanmıştır).

ALT BÖLGELER – SEKTÖRLER ÜZERİNDEN KÜLTÜR ENVANTERİNE İLİŞKİN VERİLER (DATA ON CULTURAL INVENTORY BY SUB-REGIONS – SECTORS)

Bu bölümde, yerleşim bütününde yapılan değerlendirmelere ek olarak, özellikle envanter fişleriyle (Şekil 7) elde edilen bilgiler çerçevesinde alt bölgeler, sektörler üzerinden değerlendirme yapılacaktır.

Yapı ünitelerine dair bilgi toplama amacı ile kullanılan envanter fişleri, altı ana başlıktan oluşmaktadır: Yapı grubunun tahmin edilen işlevi (arazi kullanımı), plan özellikleri (mekânsal organizasyon), diğer ünitelerle ilişkisi, mimari öğeleri, yapı tekniği ve malzemeleri, koruma durumu ve sorunları. Yapılar, tahmin edilen işlevlerine göre, konut, dini, sosyal, işlik, servis yapısı, kompozit (birden fazla işlevi barındıran yapılar) başlıkları altında tanımlanmıştır. Genel yerleşim/plan özellikleri başlığı altında, yapı ünitesinin ana ya da ikincil yoldan ulaşılabilir olmasına, parsel içerisindeki yapı ve açık alan ilişkisine, mekan dizilimi ve dolaşım şemasına bakılmıştır.

Bir sonraki başlıkta, yapının diğer ünitelerle yatayda ve düşeyde kurduğu ilişkisine ve Yukarı Şehir yerleşiminin önemli özelliklerinden biri olan, yapı ve mağara katmanlaşma biçimine dair tespitler yapılmıştır. Daha sonra, avluda ve yapı içerisinde mevcut olan (ya da izleri bulunan) anıtsal giriş, sarnıç, tandır, hela, kuyu, platform, kemerli kapı/pencere, seki, ocak, ambar, merdiven, dibek, tezgah gibi öğelerin varlığı incelenmiş, yapı sistemi ve malzemeleri başlığı altında ise, duvar, kapı ve pencere açıklıkları ile üst örtü inşasında kullanılan kaya oyma, moloz ya da kesme taş, pişmiş toprak malzemelerin, devşirme ya da bezemeli malzemelerin varlığına dair tespitler yapılmıştır. Envanter fişlerinde son olarak, yapıların korunmuşluk durumlarına dair bilgiler yer almıştır. Yaygın ve kısmi yıkılmışlıklar, malzeme kayıpları, yapısal çatlaklar ve ayrılmalar, yüzeysel bozulmalar şeklinde dört başlık altında incelenen sorunlar, yapıdaki konumlarına göre (duvarlar, üst örtü, mimari öğeler, ek yapılar) belirtilmiştir. Envanter fişleri ile toplanan bilgiler, yerinde gerçekleştirilen şematik eskiz çizimleri ve fotoğraflı belgeleme ile desteklenmiştir.

ÜNİTE BİLGİ FİŞİ

Referans no:

OLASI İŞLEV

☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
konut	dini	sosyal	işlik	servis	kompozit	diğer

PLAN ÖZELLİKLERİ/GENEL YERLEŞİM

GİRİŞ

☐	☐	☐	☐
ana yoldan	ikincil yoldan	bitişik avludan/yapıdan	diğer

YERLEŞİM DÜZENİ

		☐	☐	☐
A	B	A	B	diğer

DOLAŞIM ŞEMASI

			☐	☐	☐
A	B	C	A	B	C
☐	☐	☐	☐	☐	☐
A+B	nxA	kompozit	atipik		

DİĞER ÜNİTELERLE İLİŞKİLER

YATAYDA

☐	☐	☐	☐
bağımsız	avludan bağlantı	mağaradan bağlantı	yapıdan bağlantı

DÜŞEYDE

☐	☐	☐	katman sayısı:
yapı+yapı	yapı+mağara	avlu+mağara	

AVLUDA YER ALAN MEKAN/ÖGELER

☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
anitsal giriş	sarnıç	tandır	tuvalet	kuyu	işlik	platform

☐	☐
tanımlanamayan	ek yapı; tanımı:

YAPI İÇİNDE YER ALAN ÖZEL ÖGELER

☐	☐	☐	☐	☐	☐
kemerli kapı	seki	niş	ocak	ambar	merdiven

☐	☐	☐	☐
dibek	küp	tezgah	diğer

İNŞA SİSTEMİ VE MALZEME KULLANIMI

DUVARLAR
AÇIKLIKLAR
ÜST ÖRTÜ

kaya oyma	moloz taş	kesme taş	tuğla	seramik/künk	devşirme mlz.	bezemeli ögeler

YAPISAL DURUM VE SORUNLAR

DUVARLAR
ÜST ÖRTÜ
MİMARİ ÖGELER
EK YAPILAR

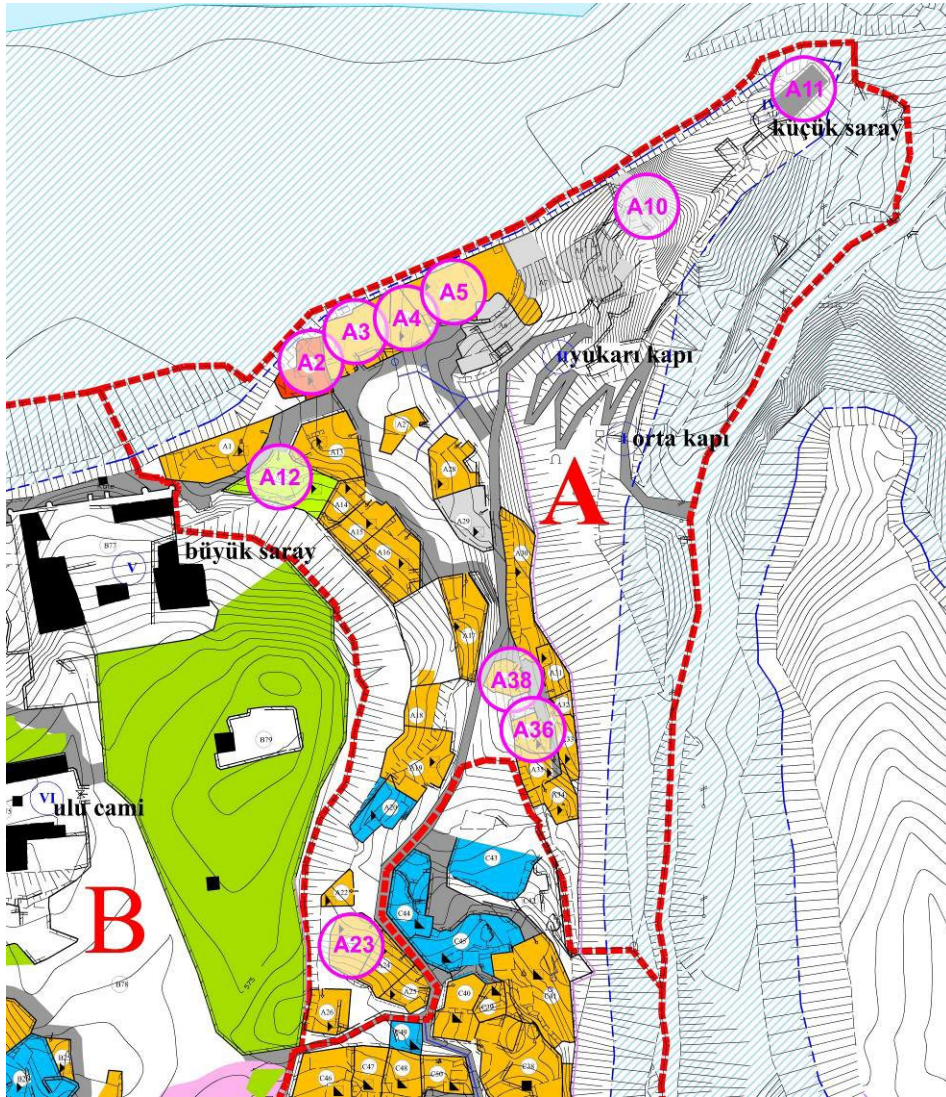
yıkılmalar	malzeme boşalması	çatlaklar/ayrılmalar	yüzeysel bozulmalar

GENEL DEĞERLENDİRME:

Şekil 7. Envanter fişi örneği

Sektör A (Sector A)

Yukarı Şehir'in kent girişi ve anıtsal yapılar arasında kalan alanını kapsayan A Sektöründe, toplam 38 ünitenin sınırları tanımlanmıştır (Tablo-1). Bu alan içerisinde kalan Küçük Saray ve bütünleşik yapı izlerinin (A10-A11) rölövesi çıkarılmış ve daha önce yayınlanmıştır (Peker, 2011). Varyant yaparak Yukarı Şehir'e giriş sağlayan yolun (Şekil 8-9) kuzeyinde kalan üniteler, 2002 yılı çalışmaları kapsamında belgelenememiştir. Bu alandaki envanter fişleri ile belgelenen diğer üniteler büyük oranda konut olarak kullanılmaktaydı (Şekil 9). Büyük Saray'a yakın A2 kodlu ünite karma işlevli, A12 kodlu yapı ise dini işlevli olarak kaydedilmiştir (Şekil-8). Kent girişinden Büyük Saray'a bağlantı sağlayan ana eksenin kuzeyinde kalan A2, A3, A4 ve A5 kodlu ünitelerin yol ve Dicle Nehri dik kenarındaki cephesi arasında kurduğu ilişki tüm yerleşim geneline özgün bir nitelik sunmaktadır. Albert Gabriel tarafından çekilen bir fotoğrafta açıkça görülen ve 2002 yılı çalışmaları sırasında çekilen bir fotoğrafta da bu tarihteki durumu görülen bu yapı dizisinin yolla olan dikey ilişkisi, kentnin katmanlar halinde işleyen dokusuna iyi bir örnek oluşturmaktadır (Şekil 10).

Şekil 8. A Sektörü-detay arazi kullanımı (Yazarlar tarafından hazırlanmıştır. Bölüm içerisinde vurgulanan, fotoğrafı sunulan ve/veya 5.Bölümde mimari şeması sunulan yapılar ayrıca işaretlenmiştir)

a. A Sektörü ve Yukarı Şehir doğu girişinin genel görünümü

b. A Sektörü doğu bölümünün ve anıtsal yapıların güneyden görünümü

c. A Sektörü doğu kenarında yer alan ünite örneği – Ünite A36

d. A Sektörü doğu kenarında yer alan ünite örneği – Ünite A38

Şekil 9. A Sektörüne ait fotoğraflar (Numan Tuna Kişisel Arşivi, 2002)

a (Aktül Arkeoloji, 2023)

b (Numan Tuna Kişisel Arşivi, 2002)

Şekil 10. Büyük Saray kuzeydoğusunda yer alan yapı dizisi

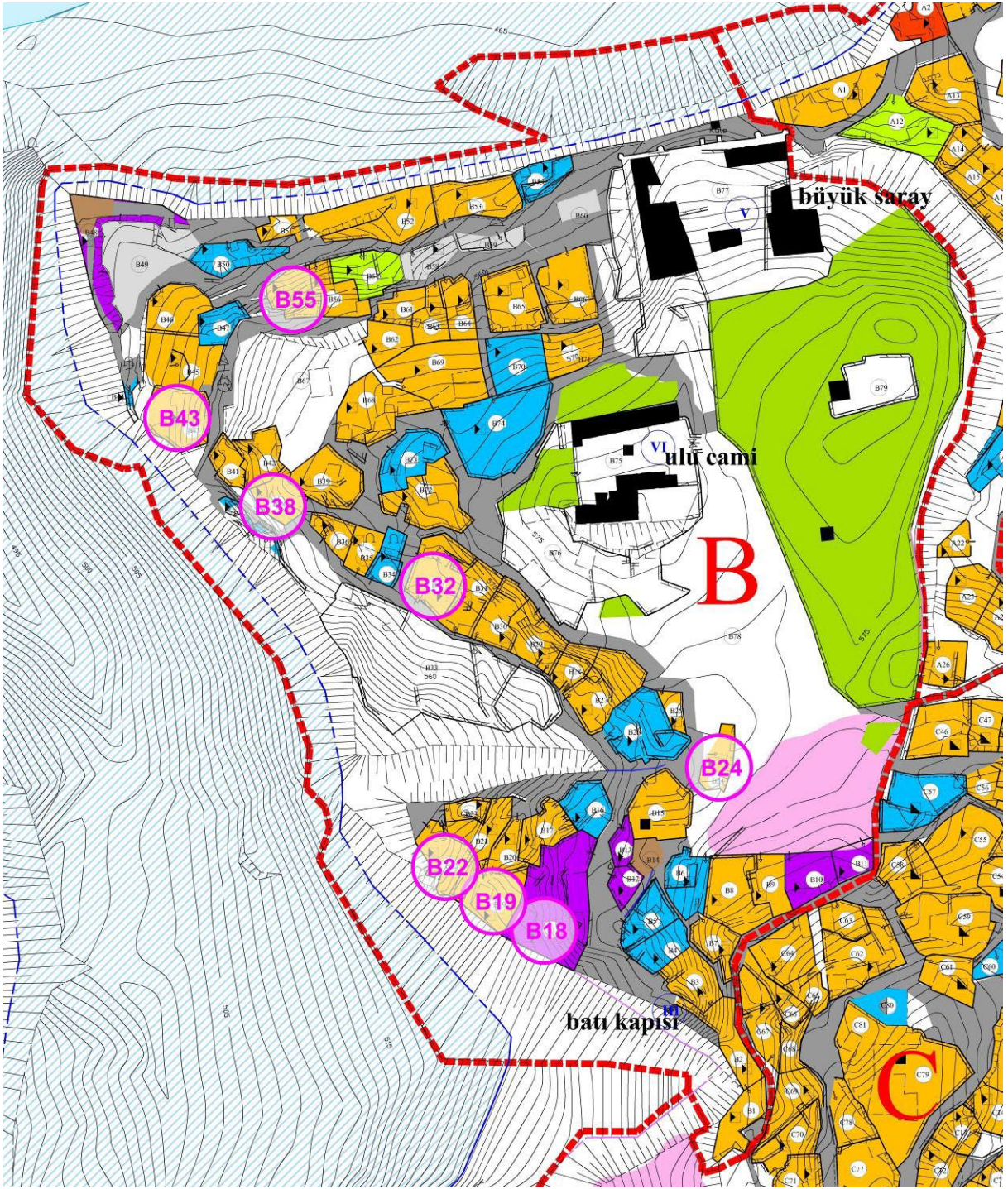
Tablo 1. A Sektörü, Ünitelerin Mekânsal Özellikleri (Envanter fişlerinin dökümü)

Ünite No	Olası Arazi Kullanımı	Giriş	Ünite Düzeni	Kat Sayısı	Plan Şeması	Yatay İlişki	Dikey İlişki	Katman Sayısı
A001	Konut	1	B	2	K	A	Y+M/Av+M	2
A002	Karma	1	B	1	A	Av	Av+M	2
A003	Konut	1	B	2	B	A	M+M	2
A004	Konut	1	B	1	A+C	Av	-	1
A005	Konut	1	B	2	A	A	Av+M	2
A012	Dini	1	B	1	C	A	Y+M	2
A013	Konut	1	D	2	A	A	Av+M	2
A014	Konut	1	B	2	B+C	Av	M+M/Av+M	2
A015	Konut	1	A	-	K	Av (?)	-	1
A016	Konut	1	A	-	A	Av+ M	-	1
A017	Konut	1	B	2	B+C	A	M+M	2
A018	Konut	1	B	1	A	A	Av+M	2
A019	Konut	1	A	2	A	A	Av+M+M	3
A020	Ortak	2	B	1	A	A	-	1
A021	Konut	2	B	1	A	A	Av+M	2
A022	Konut	2	B	2	B+C	A	Av+M	2
A023	Konut	2	B	2	At	A	M+M	2
A024	Konut	2	B	2	B	A	Av+M	2
A025	Konut	2	A	2	K	Av	Av+M	2
A026	Konut	2	B	1	B	Av	Av+M	2
A027	Konut	2	B	-	B	A	-	1
A028	Konut	1	B	1	A	A	-	1
A029	?	1	B	1	C	A	-	1
A030	Konut	1	A	2	A	A	Av+M	2
A031	Konut	1	B	1	K	Av	Av+M	2
A032	Konut	1	B	1	?	A	-	1
A033	Konut	2	B	1	C	A	Av+M	2
A034	Konut	1	B	1	C	Av?	Y+M	2
A035	Konut	1	D	1	A+B	Av ?	Y+M	2
A036	Konut	1	B	2	C	A	Av+M	2
A037	?	2	A	2	B	A	Av+M	2
A038	Konut	1	B	2	B+C	Av	M+M	2

Açıklama / Gösterim	1: Ana Y.	A Tipi B Tipi Diğer	A	A: Ayrık	Av: Avlu
	2: İkincil		B	Av: Avlu	M: Mağara
	3: Yan veya Avlu		C	M: Mağara	Y: Yapıdan
			K: Karma At: Atipik	Y: Yapı	Yo: Yoldan

Sektör B (Sector B)

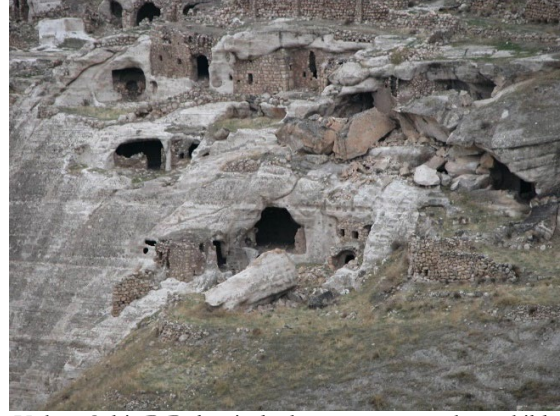
B Sektörü içerisinde Yukarı Şehir' deki en önemli anıtsal yapılar olan Büyük Saray ve Ulu Cami'ye ek olarak, kentin en önemli açık alanı – toplanma alanı ve mezarlığı bulunmaktadır (Şekil 11). Bu alt bölge Yukarı Şehir'in diğer bölgelerinden farklı olarak batı kapısıyla da bağlantı sağlamakta ve kentin diğer alt sektörlerinden topografik olarak ayrılmaktadır. B Sektöründe toplam 74 ünitenin sınırları tanımlanmıştır (Tablo 2). Bu alt sektörün özellikle batı kapısına yakın bölümlerinde işlikler ve ortak kullanım alanları bulunmaktadır. Bu durumun alanın büyük anıtsal yapılara ve açık alanlara yakınlığından ve topografik yapının sağladığı olanaklardan kaynaklandığı düşünülmektedir. Sektörün güneydoğusunda açık alanın devamında C sektörüne sınır konumdaki yamaçta görülen arkeolojik dolguların varlığı dikkat çekmektedir (Şekil 12).

Şekil 11. B Sektörü-detay arazi kullanımı (Yazarlar tarafından hazırlanmıştır. Bölüm içerisinde vurgulanan, fotoğrafı sunulan ve/veya 5.Bölümde mimari şeması sunulan yapılar ayrıca işaretlenmiştir)

a. Yukarı Şehir B Bölgesi, güney bölümünden kuzeye bakış. Fotoğrafta, UluCami ve batısındaki yerleşik alanlar görünmektedir.

b. Yukarı Şehir B Bölgesinde, batı yamacına yakın şekilde sıra ile yerleşilmiş yapı ve çok katmanlı mağara dizisi – Ünite B18-B19-B22

c. Yukarı Şehir B Bölgesi, batı bölgesinde kapatılan mağara mekanları ve açık alanlar – Ünite B43

d. Yukarı Şehir B Bölgesi, genel görünüm

e. Yukarı Şehir B Bölgesi, kuzey bölgesinde düz bir alanda yer alan yapı ve mağara mekanları, katmanlaşma örneği – Ünite B55

Tablo 2. B Sektörü, Ünitelerin Mekânsal Özellikleri (Envanter fişlerinin dökümü)

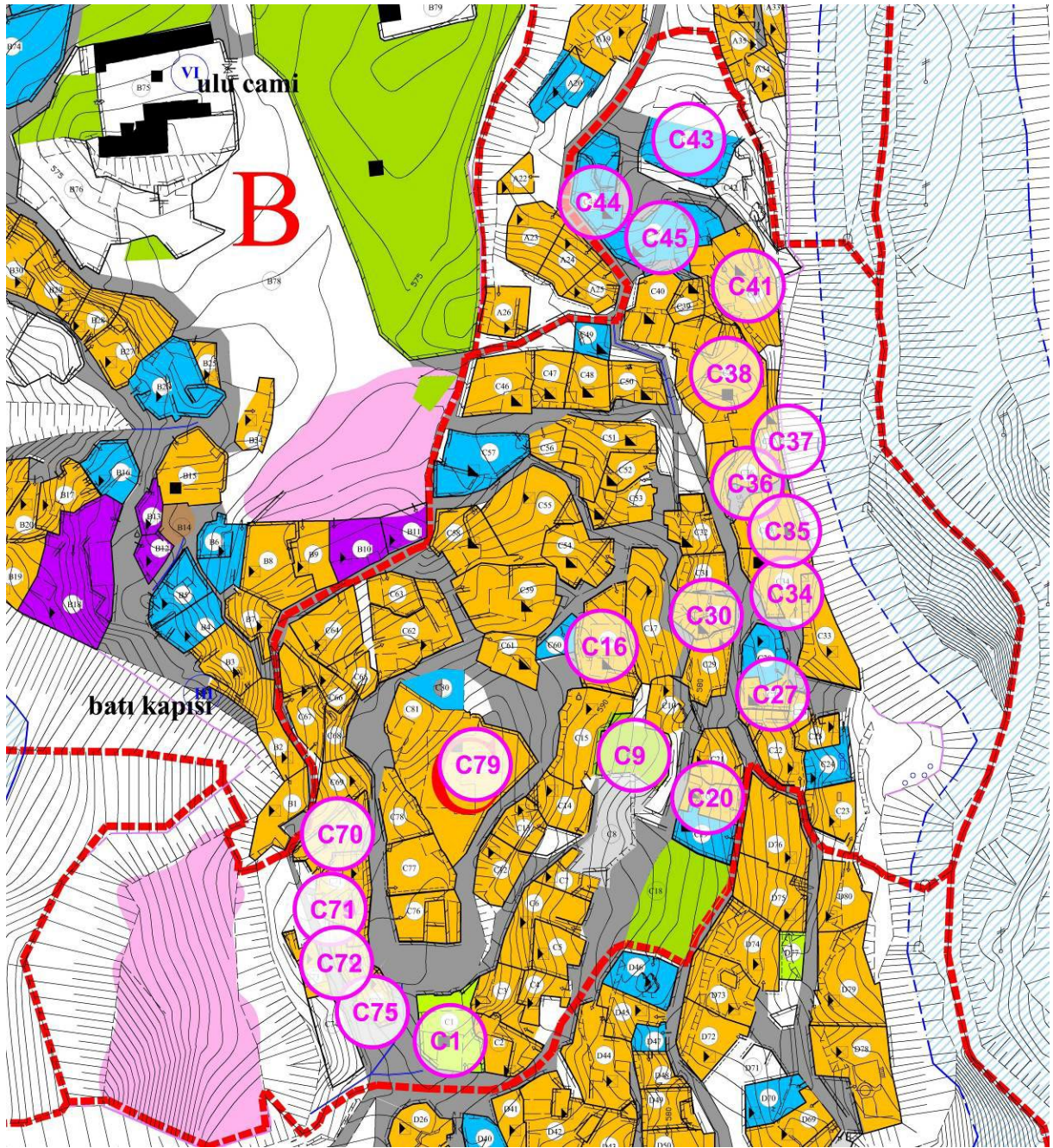
Ünite No	Olası Arazi Kullanımı	Giriş	Ünite Düzeni	Kat Sayısı	Plan Şeması	Yatay İlişki	Dikey İlişki	Katman Sayısı
B001	Konut	1	B	1	C	Av	-	1
B002	Konut	2	B	2	C	A	M+Y	2
B003	Konut	1+3	B	2	B	Av	Y+M	2
B004	Ortak	1	B	1	A	A	M+Y	2
B005	Ortak	1	B	1	B+C	A	M+Y	2
B006	Ortak	1	B	1	B	A	M+Y/M+Y	2
B007	Konut	1	B	2	B+C/A	A	M+M	2
B008	Konut	1	A	1	A	A	M+M	2
B009	Konut	1	B	2	At	A	M+M	2
B010	İşlik	1	B	1	B	A	-	1
B011	İşlik	1	B	2	B+C	Av	Y+M/Av+M	2
B012	İşlik	1	D	1	At	M	Y+M	2
B013	İşlik	1	D	1	At	M	Y+M	2
B015	Konut	1	B	3	K	A	Y+M/Y+M	3
B016	Ortak	2	B	1	B	A	M+Av	2
B017	Konut	2	B	2	B+C	A	M+M	2
B018	İşlik	1	B	1	At	A	-	1
B019	Konut	2	D	2	K	A	M+Y	2
B020	Konut	2	B	2	B	A	M+Av	3
B021	Konut	2	B	2	K	A	Y+Y	2
B022	Konut	2	B	1	B+C	A	-	1
B023	Konut	2	B	2	B+C	A	Av+M+M	3
B024	Konut	2	B	2	B+C+B	Av	M+M	2
B025	Konut	1	A	1	At	M	-	1
B026	Ortak	1	B	1	At	A	-	1
B027	Konut	1	B	2	B+C	M	Av+M	3
B028	Konut	1	A	1	B+C	A	Av+M	2
B029	Konut	1	B	2	A+B	Av?	M+M	2
B030	Konut	1+3	B	2	At	Av	Y+M/Av+M	3
B031	Konut	1	A	2	K	Av+M	Av+M	2
B032	Konut	1	B	1	K	Av+M	Av+M	2
B034	Ortak	1	B	2	C	Av?	Av+M	2
B035	Konut	1	B	2	A+B	Av	M+M+Y	3
B036	Konut	1	D	2	K	A	M+M	2
B037	Ortak	1	D	1	At	A	-	1
B038	Konut	1	B	1	B+C	A	M+Av	2
B039	Konut	2	D	2	At	A	Av+M	2
B040	Ortak	1	A	1	A+C	A	-	1
B041	Konut	1	B	2	K	Av	Av+M/M+M	2
B042	Konut	1	B	1	A+B	A	-	1
B043	Konut	1	B	1	C	M	-	1
B044	Ortak	1	B	1	A	A	-	1
B045	Ortak	1	B	2	B+C	A	Av+M	2
B046	Konut	1	B	2	A+B	M	Y+M	2
B047	Ortak	2	B	1	K	Av	-	1
B048	İşlik	1	B	2	At	A	M+M	2
B050	Ortak	2	B	1	B+C	A	-	1
B051	Konut	2	B	1	C	A	(M+Y _o)	1
B052	Konut	2	B	1	K	A	-	1
B053	Konut	1	B	1	B+C	A	Y+M	2
B054	Ortak	1	B	1	K	M	-	1
B055	Konut	1	D	1	A+C	Av	-	1
B056	Konut	1	B	1	B+C	A	-	1
B057	Dini	2	B	1	K	M	-	1
B061	Konut	2	B	1	A+B	A	Y+Y	2
B062	Konut	2	B	2	K	A	M+M	2
B063	Konut	1	B	1	K	A	-	1
B064	Konut	1	B	1	?	Av?	-	1
B065	Konut	1	B	2	B+C	A	Av+M	2
B066	Konut	1	B	2	B+C	M	Av+M	2
B068	Konut	2	B	1	K	A	-	1
B069	Konut	1	B	2	K	Av	Av+M	2

Tablo 2'nin devamı.

B070	Ortak	1	B	2	K	Av	Av+M	2
B071	Konut	1	B	2	K	A	Av+M	2
B072	Konut	1	D	2	A+B	A	M+M	3
B073	Ortak	1	B	1	A+C	A	M+M	2
B074	Ortak	1	D	1	B	A	Av+M	2
Açıklama / Gösterim		1: Ana Y.	A Tipi	A	A: Ayrık	Av: Avlu		
		2: İkincil	B Tipi	B	Av: Avlu	M: Mağara		
		3: Yan	Diğer	C	M: Mağara	Y: Yapıdan		
		veya Avlu		K: Karma	Y: Yapı	Yo: Yoldan		
				At: Atıpk				

Sektör C (Sector C)

Toplan 81 ünitenin sınırlarının tanımlandığı C Sektörü (Tablo 3), ağırlıklı olarak konut yapılarından oluşmaktadır (Şekil-13). A Sektöründen geçişte yer alan C43, C44 ve C45 kodlu üniteler ortak kullanım alanları ve/veya servis yapıları olarak dikkat çekmektedir. Bu alanın güneyinde yol sistemi topografyaya uyumlu bir şekilde, organik şekilde devam etmektedir. C Sektöründe en tepe noktada yer alan C79 kodlu üniteye kadar uzanan yol eksenini dışında eğimi takip eden sokaklar bulunmaktadır. Yol eksenlerinde küçük açık alanlar çevresinde ortak kullanım alanları ve yapılar yer almaktadır. Bu doku içerisinde kalan C1 ve C9 kodlu yapılar dini amaçlı kullanılmıştır. Ayrıca alanda küçük bir mezarlık bulunmaktadır. Sektörün güneybatı uzantısında teraslarla sınırlandırılmış eğimli bir alan üzerinde arkeolojik dolgular saptanmıştır. Bu alanda yüzeyde herhangi bir yapı izi gözlenmemiştir (Şekil 14).

Şekil 13. C Sektörü-detay arazi kullanımı (Yazarlar tarafından hazırlanmıştır. Bölüm içerisinde vurgulanan, fotoğrafı sunulan ve/veya 5.Bölümde mimari şeması sunulan yapılar ayrıca işaretlenmiştir)

a. C Bölgesinin güneyden-kuzeye genel görünümü

b. C Bölgesinin doğusu yamacında yer alan üniteler-
Ünite 36-37-38-41

c. C Bölgesinin güneyinde yer alan C1 olarak kodlanmış Cami ve eklentileri. Cami C ve D Sektörleri arasında tüm yol eksenlerinin keşişiminde yer almaktadır.

d. C Bölgesi güneybatısında, yamaç üzerinde mağara-konut birimleri – Ünite 70-71-72-75

Şekil 14. C Sektörüne ait fotoğraflar (Numan Tuna Kişisel Arşivi, 2002)

Tablo 3. C Sektörü, Ünitelerin Mekânsal Özellikleri (Envanter fişlerinin dökümü)

Ünite No	Olası Arazi Kullanımı	Giriş	Ünite Düzeni	Kat Sayısı	Plan Şeması	Yatay İlişki	Dikey İlişki	Katman Sayısı
C001	Dini	1	O	1	A+B	A	Y+Y	2
C002	Konut	1	B	2	B+C	A	Av+M	2
C003	Konut	1	O	1	K	Y	Av+M	2
C004	Konut	1	B	1	B+C	A	Av+M	2
C005	Konut	1	O	1	B+C	A	Av+M	2
C006	Konut	1	A	2	B+C	A	Av+M	2
C007	Konut	1	A	2	C	A	Y+M	2
C010	Konut	1	B	1	B+C	A	-	1
C012	Konut	1	B	2	C	M	Y+M/Av+M	3
C013	Konut	1	B	1	B+C	M	Av+M	2
C014	Konut	2	O	1	C	A	Y+Y	2
C015	Konut	2	B	1	A+B	A	Av+M	2
C016	Konut	2	O	1	At	A	-	1
C017	Konut	2	B	2	K	A	Av+M	2
C019	Ortak	2	B	2	B	Av	Y+M/Av+M	2
C020	Konut	2	B	2	A+B	Av	Y+M/Av+M	2
C021	Konut	2	A	2	At	A	M+M	2
C022	Konut	2	B	2	K	A	M+M/Av+M	2
C023	Konut	2	B	2	B+C	A	M+M	2

Tablo 3'ün devamı.

C024	Ortak	2	B	2	A+B	A	Av+M	2
C025	Konut	2	B	1	B+C	Av	Av+M	2
C026	Konut	2	B	1	K	A	Av+M	2
C027	Konut	2	O	1	A+B	A	Av+M	2
C028	Ortak	3	B	2	C	Av	Y+M/Av+M	3
C029	Konut	2	B	1	B	A	Av+M	2
C030	Konut	2	B	2	B+C	A	Av+M	2
C031	Konut	2	B	2	?	A	Av+M	2
C032	Konut	2	O	2	B+C	A	Y+M/Av+M	2
C033	Konut	2	B	2	K	A	Av+M/M+M	2
C034	Konut	2	O	1	A+B	A	Av+M	2
C035	Konut	2	B	1	A+B	A	-	1
C036	Konut	2	B	2	A+B	A	Av+M/M+M	2
C037	Konut	2	B	1	C	A	M+M	2
C038	Konut	2	A*	3	K	A	Y+M/Av+M	4
C039	Konut?	2	B	1	B	M	Y+M	2
C040	Konut	2	B	2	A*	M	Av+M/Y+M	4
C041	Konut	2	A	2	B+C	A	Av+M+M	2
C043	Ortak	1	B	1	At	M	Av+M	2
C044	Ortak	2	A	1	A	A	Av+M	2
C045	Ortak	1+2	B	2	B	A	Y+M/Av+M	3
C046	Konut	1	A*	1	A	A	Av+M	2
C047	Konut	1	B	1	At	A	Av+M	2
C048	Konut	1	B	1	B	M	Av+M	2
C049	Ortak	1	B	1	B	A	Av+M	2
C050	Konut	1	B	1	B+C	M	Av+M	2
C051	Konut	2	A	1	B	M	Av+M	2
C052	Konut	2	B	1	A	Av/M	-	1
C053	Konut	2	B	2	B+C	A	Av+M	2
C054	Konut	2	O	1	A+C	A	Av+M	2
C055	Konut	2+3	B	2	K	Av	Av+M	2
C056	Konut	2+3	B	1	C	Av/M	M+M	2
C057	Ortak	2	O	1	At	A	-	1
C058	Konut	2	B	2	B+C	Av	Av+M/M+M	2
C059	Konut	1	B*	2	K	M	Av+M	2
C060	Ortak	2	B	1	B+C	Av/M	Av+M	2
C061	Konut	2	B	2	A+B	A	Av+M+M	2
C062	Konut	2	B	2	A+B	A	Av+M	2
C063	Konut	1	B	1	K	A	Av+M	2
C064	Konut	1	B	1	B	A	Y+M	2
C065	Konut	2	B	1	B	Av	Av+M	2
C066	Konut	1	B	2	B+C	Av	Av+M/M+M	2
C067	Konut	1	B	1	K	A	Y+Y	2
C068	Konut	1	B	1	K	A	Av+M	2
C069	Konut	1	B	2	B+C	A	Y+M	2
C070	Konut	1	A	2	K	A	Av+M/Y+M	3
C071	Konut	1	O	3	K	M?	M+M+M	3
C072	Konut	1	O	2	A+B	M?	M+M	2
C073	Konut	1	B	2	A	A	M+M/Av+M	2
C075	Konut	1	B	1	At	A	Av+M	2
C076	Konut	1	B	1	K	A	-	1
C077	Konut	1	B	1	C	A	Av+M	2
C078	Konut	1	B	2	B+C	A	Av+M	2
C079	Konut	2	O	3	At	A	Y+Y/Y+M/Av	4
C080	Ortak	2+3	B	3	B	Av	M+M/M+Y	3
C081	Konut	1	B	3	C	Av	M+M/M+Y	3
Açıklama / Gösterim		1: Ana Y.	A Tipi	A		A: Ayrık	Av: Avlu	
		2: İkincil		B				
		3: Yan	B Tipi	C		Av: Avlu	M: Mağara	Y: Yapıdan
		veya Avlu	Diğer	K: Karma		M: Mağara	Y: Yapıdan	
				At: Atipik		Y: Yapı	Yo: Yoldan	

a. D bölgesi, kuzey yamacının görünümü

b. D bölgesi, güney yamacında kalan açıklık ve büyük ölçekli sarnıç

Şekil 16. D Sektörüne ait fotoğraflar (Numan Tuna Kişisel Arşivi, 2002)

Tablo 4. D Sektörü, Ünitelerin Mekânsal Özellikleri (Envanter fişlerinin dökümü)

Ünite No	Olası Arazi Kullanımı	Giriş	Ünite Düzeni	Kat Sayısı	Plan Şeması	Yatay İlişki	Dikey İlişki	Katman Sayısı
D001	Konut	1	B	1	A+C	A	M	1
D002	Konut	1	B	2	A+C	A	Av+M	2
D003	Konut	1	B	1	K	Av	Y+M	2
D004	Ortak	1	B	1	K	M	Y+M/Av+M	2
D005	Konut	1	O	2	B+C	M	Av+M/M+M	2
D006	Konut	1	O	2	B+C	A	Av+M	2
D007	Konut	3	B	2	A	A	Av+M/M+M	2
D008	Konut	2	A	2	K	A	Av+M	2
D009	Konut	2	B	2	B+C	A	M+M/Av+M	2
D010	Konut	1	B	2	A+C	A	Y+Y [?] /Y+M	2
D011	Konut	2	B	2	K	A	Av+M/Y+M	3
D012	Ortak.?	3	B	2	A+B	A	Av+M/M+M	2
D013	Konut	2	B	2	K	A	Av+M/M+M	2
D014	Konut	1	B	1	At	A	Av+M	2
D016	Konut	2	O	2	B+C	M	M+M	2
D017	Konut	1	B	2	B+C	A	M+M	2
D018	Konut	1	B [?]	2	A+B	A [?]	M+M+M	3
D019	Konut	2	B	2	K	A	Y+M	2
D020	Konut	1	B	2	B+C	A	M+Av+M	3
D021	Konut	1	B	2	K	A	Av+M	1
D022	Konut	2	B	1	B+C	A	Av+M	2
D023	Konut	2	B	1	B+C	A	Av+M	2
D024	Konut	2	O	1	B+C	A	M	1
D026	Konut	1	B	1	C	A	Av+M	2
D027	Konut	1	B	2	B+C	A	Av+M	2
D028	Konut	1	B	1	B	A	Y+Y	2
D029	Konut	2	B	2	B+C	A	Y+M/Av+M	2
D030	Konut	1	B	2	At	A	Y+M/Av+M/	2
D031	Konut	1	B	2	K	A	Av+M	3
D032	Konut	1	B	2	B+C	A	Av+M	2
D033	?	1	B	1	?	-	Av+M/M+M	2
D034	Konut	1	B	1	-	-	Av+M	2
D035	Konut	1	A	2	A+B	A+Av	Y+M	2
D036	Konut	1	B	2	B	M + Av	Y+M/Av+M	3
D037	Konut	1	B	1	B	M	-	1
D038	Konut	1	B	1	B+C	M	-	1
D039	Konut	1	A	1	B+C	M	-	1
D040	Ortak	1	B	2	B+C	M	M+M	2

Tablo 4'ün devamı.

D041	Konut	1	B	1	B	A	-	1
D042	Konut	2	A	1	B+C	Av?	Av+M	2
D043	Konut	1	B	1	B+C	Av	Av+M	2
D044	Konut	1	B	2	K	Av	M+M	2
D045	Konut	1	B	1	C	A	Av+M/M+M	2
D046	Ortak	1	A	2	A+B	M	Av+M	2
D047	Ortak	1+3	O	1	K	Av	Y+M/Av+M	2
D048	Konut	3	A	1	K	Av+M	-	1
D049	Konut	1	A	2	K	Av+M	Av+M	2
D050	Konut	1	B	1	B+C	Av+M	-	1
D051	Konut	1	B	2	B+C	A	Av+M/M+M	2
D052	Konut	1	B	2	B+C	A	Av+M	2
D053	Konut	1	B	2	B	A	Av+M	2
D055	İşlik	1	O	1	C	M -A30	Av+M	2
D056	Konut	1	B	2	A+C	M	Av+M/M+M	3
D057	Konut	1	B	2	B+C	A	Y+M/Av+M	3
D058	Konut	1	B	1	B+C	Av	M+M	2
D059	Konut	3	B	2	C	Av	Y+M/Av+M	2
D060	Konut	1	O	1	At	A	Av+M	2
D061	Konut	1	O	1	B+C	A	M+M	2
D063	Konut	1	O	2	At	A	-	1
D064	Konut	2	B	1	A+C	A	-	1
D065	Konut	1	A	2	At	A	Av+M	2
D066	Konut	1	A	3	K	A	Y+M/Av+M	3
D067	Konut	2+3	B	2	K	M	Av+M/Av+Y	2
D068		1	B	1	K	A	Y+Y/Av+Y	2
D069	Konut	1	B	1	B	M	Av+M	2
D070	Ortak	1	B	2	B	A	Av+M	2
D072	Konut	1	B	2	K	A	Av+M	2
D073	Konut	1	A	2	A+B	M?	Av+M	3
D074	Konut	1	B	3	C	A	M+M+Y/Av+	3
D075	Konut	1	A	2	A+C	A	Av+M	2
D076	Konut	1	B	2	At	A	Av+M	2
D077	Dini	1	O	1	At	-	-	1
D078	Konut	1	A	2	K	A	Av+M	2
D079	Konut	1	B	2	B+C	A	Av+M	2
D080	Konut	2	B	1	B+C	A	Av+M/M+M	2
Açıklama / Gösterim		1: Ana Y. 2: İkincil 3: Yan veya Avlu	A Tipi B Tipi Diğer	A B C K: Karma At: Atipik	A: Ayrık Av: Avlu M: Mağara Y: Yapı Yo: Yoldan	Av: Avlu M: Mağara Y: Yapı Yo: Yoldan		

2002 ÇALIŞMALARI İŞİĞİNDA YUKARI ŞEHİR KONUT MİMARİSİ (HOUSING ARCHITECTURE OF UPPER CITY ACCORDING TO STUDIES IN 2002)

2002 yılı çalışmaları kapsamında yukarıda sözü edilen çeşitli yöntemlerle toplanan bilgiler, Yukarı Şehir konut mimarisi ile ilgili önemli veriler sunmaktadır. Yerleşimin çok katmanlı yapısı, bir başka deyişle yapı ünitelerinin yatayda ve düşeyde iç içe geçmiş olması ve bu ünitelerin, farklı derecelerde de olsa, tümü için geçerli olan yıkılmışlık durumu, değerlendirme aşamasında, konut ünitelerinin bir bütün ve karşılaştırmalı olarak okunmasını güçleştiren unsurlardı. Öte yandan, Yukarı Şehir kentsel peyzajının karakterini oluşturan doğal kaya oluşumu ve mimarlık bütünleşmesi, konut ünitelerinin yapısal ve mekânsal özelliklerinin büyük bir çeşitlilik sunmasını ve her bir konut biriminin, kendi içinde tek ve özel olmasını sağlamaktadır. Bu durum, incelenen konutlara yönelik tipolojik

araştırmaları zorlaştırırsa da, bu çalışma kapsamında toplanan bilgilerin ışığında, Yukarı Şehir konut birimlerinin biçimlenmesine, mekânsal özelliklerine, mimari öğelerine dair pek çok ortak özellik tespit edilebilmektedir.

Yerleşim dokusunun çok katmanlı yapısı, konut birimlerinin şekillenmesinde de belirleyici bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Kolayca kazılıp şekillendirilebilir bir özelliği olan doğal kaya oluşumundan azami düzeyde faydalanmak amacıyla, konut birimleri üst üste konumlandırılmış, mağara önlerine inşa edilen duvarlarla yapılan mekânsal programları genişletilmiştir. Envanter çalışmasının sunduğu verilere göre kent derinliği dört katmana kadar ulaşabilen kent dokusunda, en yaygın olan yapı kullanımı türü, iki katman şeklinde olup, üst kotta yer alan konut biriminin açık avlusu, alt kottaki birimin mağara mekanlarının üzerinde yer almaktadır.

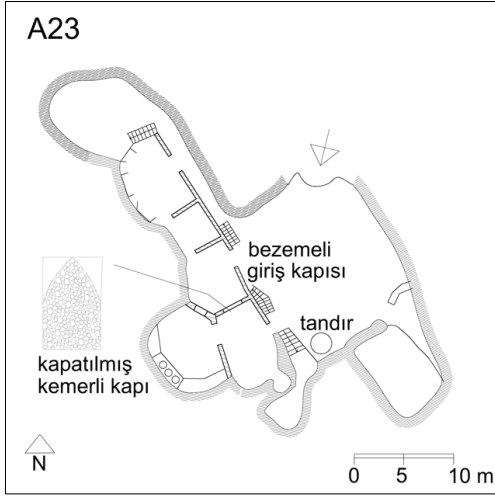
İncelenen yapı ünitelerin tümüne sokaktan bir duvar ile ayrılan, ‘avlu’ adını verdiğimiz özel açık alanlar ile ulaşılabilir. Yerleşim düzenleri dikkate alındığında, konut birimlerinin büyük çoğunluğunda, kapalı mekanların, avlunun gerisinde konumlandırıldıkları gözlemlenmiştir. Değişen büyüklüklerde olmakla birlikte, genel bir tespit olarak, ünitenin toplam alanının yaklaşık yarısı büyüklüğündeki avlu mekanları, çeşitli yapı ve işlevsel öğelerle zenginleştirilerek, salt bir geçiş mekânından çok, konut biriminin omurgasını oluşturan önemli bir kullanım alanı niteliği kazanmıştır. Avlularda yer alan tipik işlevsel öğeler arasında, avlu duvarına bitişik olarak ya da uçurum kenarına konumlandırılmış tuvaletler, avlunun alt kotunda yer alan, ve bazı örneklerde bir merdivenle ulaşılabilen sarnıçlar, yapıya ya da avlu duvarına bitişik olarak konumlanmış tandırlar sayılabilir (Şekil 17 - B38, C30, C35). Zengin programlı bazı konut birimlerinde, yapıya bitişik olarak ancak dışarıda konumlandırılmış küçük boyutlu hamam yapılarına da rastlanmıştır (Şekil 17 - C27). Mekân içerisindeki niş, su haznesi, seki gibi öğelerle ayrıştırılabilen bu mekanların, ısısından faydalanmak üzere yaşam mekanlarına, ocağın bulunduğu duvara bitişik olarak konumlandırıldığı gözlemlenmiştir. Avluların girişleri, birçok yapıda yüksek kemerli kapılar ile sağlanmış, zengin programlı bazı yapılarda giriş, kemerli açıklıkları, ve yan duvarlarında nişler bulunan, hatta bir merdivenle üst kotuna ulaşılabilen, anıtsal bir giriş mekanı olarak tasarlanmıştır.

Ünite içerisindeki dolaşım şemaları incelendiğinde, kapalı mekanların avludan bağımsız olarak veya birbiri içinden geçilerek ulaşılabilen (yatayda ve düşeyde) iki tip plan bileşeninin farklı biçimlerde ve sayılarda bir araya geldiği plan düzenleri oluşturduğu tespit edilmiştir. Birden fazla katmandan oluşan konut birimlerinde, kapalı mekanlarla ilişkili ancak doğal yapıyla bağlantılı olarak farklı konumlarda yer alan merdivenler de tespit edilmiştir. Kaya oyma mekanların iki katman oluşturduğu ve aynı konut birimi tarafından kullanıldığı örneklerde, yine kayaya oyularak oluşturulmuş merdiven örnekleri de mevcuttur (Şekil 17 - B32).

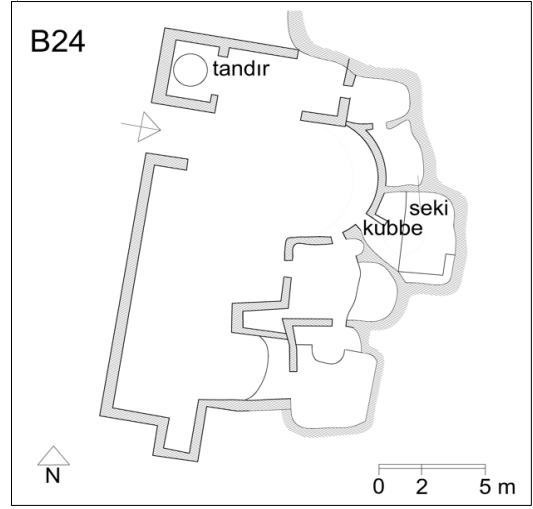
Kaya oyma ve inşa edilmiş mekanların, konut birimleri içerisinde bir bütünlük ve doğrudan ilişki içerisinde buldukları, ancak mekânsal özelliklerinden dolayı farklı işlevler için kullanıldıkları gözlemlenmektedir. İşlik, mutfak, depo gibi servis mekanları, genellikle kaya oyma mekanlarda, organik bir plan düzeni içinde ve birbiri ile bağlantılı olarak, ‘oda’ adını verdiğimiz yaşama mekanları ise, yapının avluya yakın yüzünde, düzgün geometrik biçimli ve daha aydınlık mekanlar olarak şekillendirilmiştir. İç duvarları kaya oyma yüzeylerden oluşan bazı yaşama mekanları, simetrik ve geometrik bir düzen içerisinde geniş açıklıklar, ocak ve nişler içeren özenli bir işçiliğe sahip duvarlarla tamamlanmıştır (Şekil 17 - C30). Odalara verilen önem, Yukarı Şehir konut birimlerinde

yaygın bir özellik olarak ortaya çıkmakta, dikdörtgen şeklinde tonoz kaplı bu mekanlar, özenli bir işçilik sergileyen kemerli kapı ve pencereleri, ocak, niş, raf, lambalık gibi mimari öğeleri ile özel bir nitelik sunmaktadır (Şekil 17 - C 16, C20). Bazı ünitelerde, sıva üzerine yapılmış duvar dekorasyonlarına, özenli bir işçilikle gerçekleştirilmiş pişmiş toprak mobilya öğelerinin izlerine rastlanmaktadır. Az sayıda, ancak dikkati çeken birkaç örnekte, odanın bir platform üzerinde yükseltilerek, manzaraya hakim, bir ‘misafir odası’ niteliğinde daha da özel bir nitelik kazandığı görülmüştür.

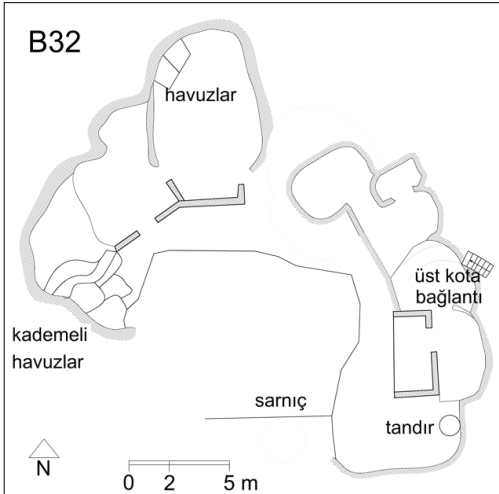
2002 belgeleme çalışmaları sırasında, servis ve üretim amaçlı olarak kullanılan mağara mekanları da işlevsel ve mimari öğeler bakımından büyük bir zenginlik sunmaktaydı. Kaya yüzeylere oyularak oluşturulmuş veya toprak malzemelerle üretilerek kaya yüzeylere sabitlenmiş, niş, tezgah, platform, ocak, çeşitli büyüklüklerde ve biçimlerde tekne ve havuzlar, tezgah içerisinde gömülü gıda saklama amaçlı olduğunu düşündüğümüz küpler ve oturma öğeleri de, Yukarı Şehir konutlarındaki sosyal yaşama ve üretim biçimlerine dair çok değerli bilgiler sunmaktadır (Şekil 17 - A 23, B 32, C34, C35).

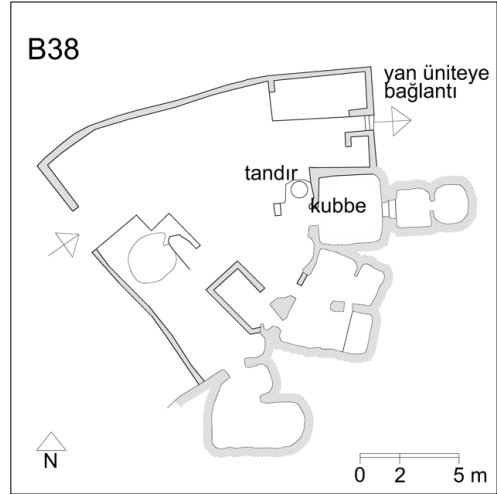
A23 kodlu ünite için envanter fişi üzerinde çizilmiş şema. Yerleşimin ana yollarından birisinden giriş alan Ünitenin doğusunda ortak kullanım alanları bulunmaktadır.

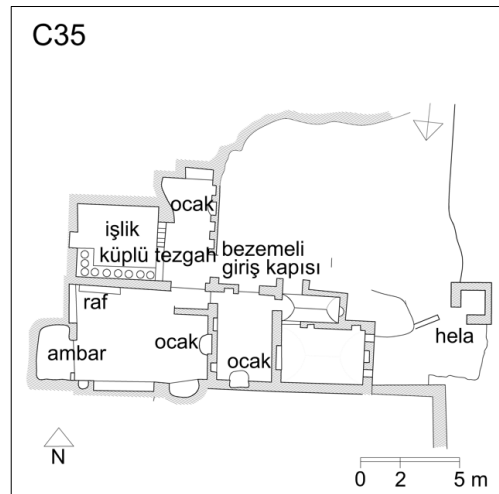
Açık alana ve ortak kullanım alanlarına yakın konumlanmış Ünite B24.

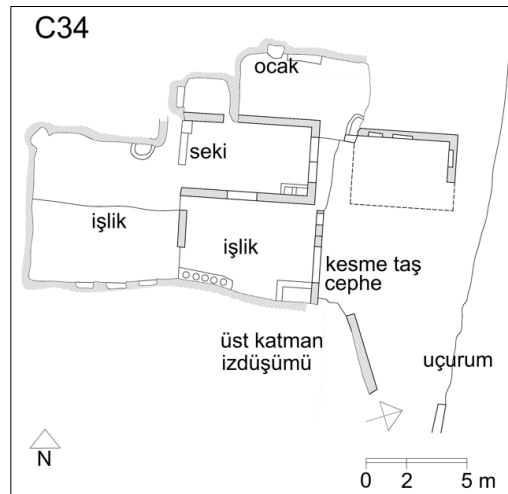
Açık alana ve ortak kullanım alanlarına yakın konumdaki Ünite B32. Ünite içerisindeki sarnıç, farklı büyüklüklerde ve kademelerde havucuklar ve kaya platformlar yer almaktadır.

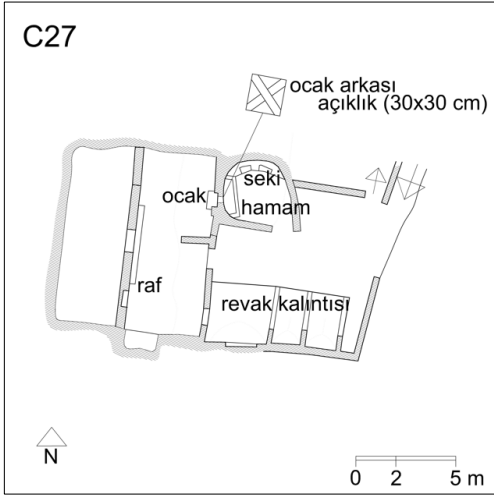
Batı yamacında yer alan Ünite B38. Ünite içerisinde nitelikli mekanlar ve kaya oyma mekanların bütünleştiği görülmektedir.

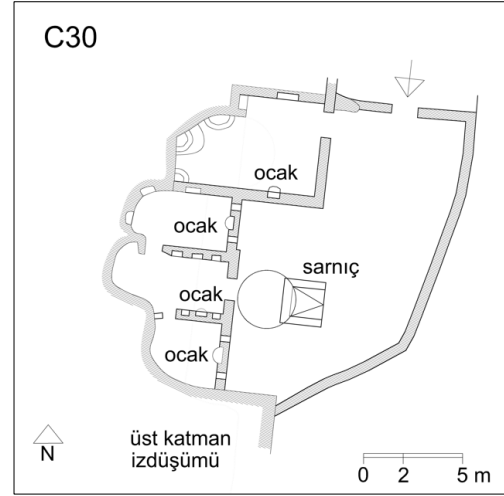
C Sektörü doğu yamacında yer alan C35 ünitesi. Güneyinde yer alan C34 ünitesi ile farklı yönlerden giriş almaktadır. Sokağa açılan üniteler, mutfak ve ilişkili mekanlar eklenmiştir.

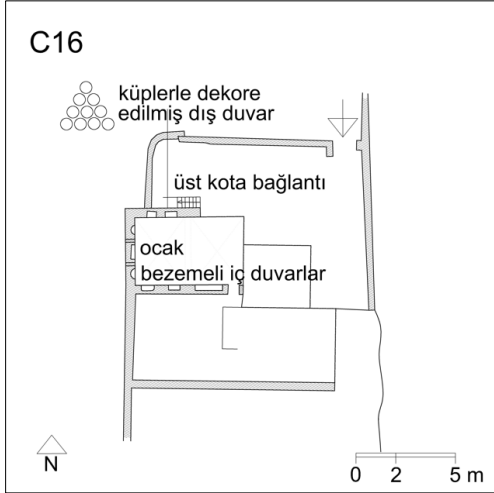
C Sektörü doğu yamacında yer alan C34 ünitesi.

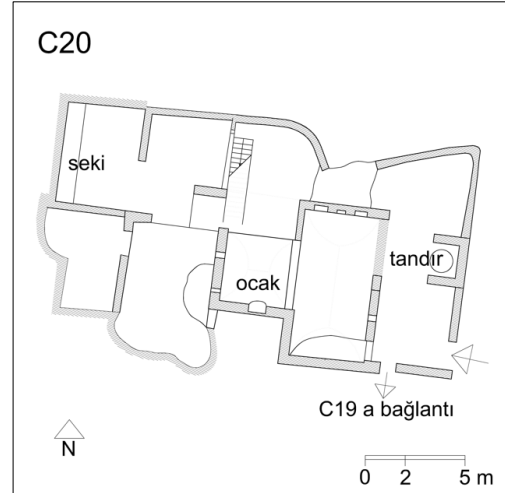
C Sektörü doğu yamacına yakın bir konumda yer alan ve ara sokaktan giriş alan C27 ünitesi.

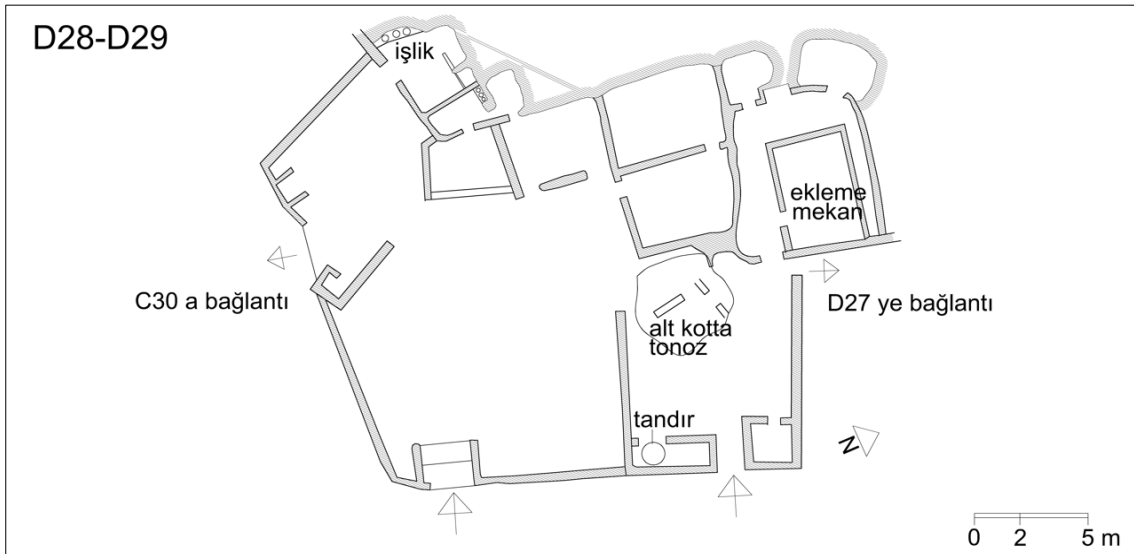
C Sektöründe doğrudan ana yoldan giriş alan C30 ünitesi.

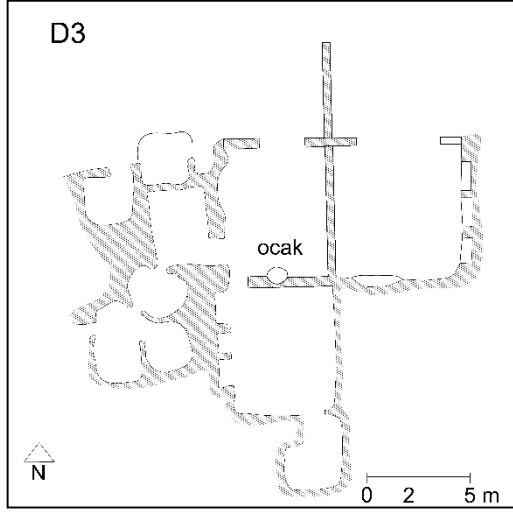
Mimari öğelerin yer aldığı C16 ünitesi.

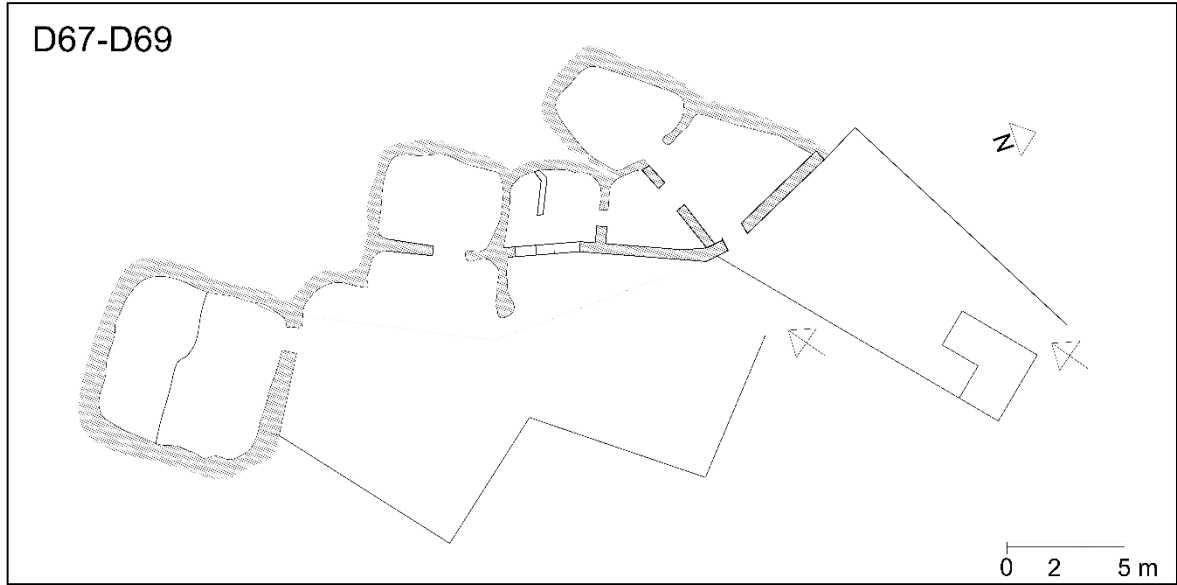
Farklı büyüklüklerde birim ve öğelerin yer aldığı C20 ünitesi.

D Bölgesi orta bölgesinde yer alan ve geniş bir açıklıktan giriş alan Ünite D28 ve D29.

Çeşitli mağara birimlerinin yer aldığı D3 ünitesi.

Çeşitli mağara birimlerinin yer aldığı ancak duvarları tahrip olmuş D67/69 üniteleri.

Şekil 17. Ünite örnekleri, Araştırma ekibi tarafından arazide çizilen eksizler ölçeklendirilerek yeniden çizilmiştir (Yazarlar tarafından çizilmiştir).

SONUÇ (CONCLUSION)

Makale kapsamında sunulan 2002 yılında tamamlanan ön belgeleme çalışmaları sonrasında, Hasankeyf Yukarı Şehir özelinde araştırma ve koruma stratejileri geliştirilmiştir. Bu bağlamda kısa ve orta vadede uygulanması gerekenleri içerecek biçimde arkeo-park düzenlemesi için strateji planı hazırlanmış ve Koruma Bölge Kurulu tarafından onaylanmıştır. Arkeo-park projesi kapsamında kısa vadede acil müdahale gerektiren yapılara ilişkin konsolidasyon ve restorasyon uygulamalarının gerekliliği vurgulanmıştır. Ayrıca, ziyaretçi kontrolünün sağlanabilmesi için farklı ölçeklerde gezi güzergâhları planlanmıştır (Tuna ve Belge, 2011). Ancak, ODTÜ-TAÇDAM ve DSİ arasındaki protokolün iptali nedeniyle arkeo-park programı uygulamaya konulamamıştır. Bu süreçten sonra, yukarıda da belirtildiği üzere, Yukarı Şehir özelinde detaylı bir belgeleme ve/veya koruma çalışması yürütülmemiştir.

Hasankeyf Yukarı Şehir kentsel dokusunun tarihsel gelişim süreci hakkında bilgilerimiz yetersizdir. Yukarı Şehir’de sınırlı düzeyde yapılan kazıların ilk sonuçları henüz yapılaşmanın arkeolojik bağlamı hakkında bilgileri sağlamamaktadır. Bu çalışma, Yukarı Şehir kentsel dokusunu oluşturan ünitelerde mağara-kaya oyma-yapı mekanlarının yatay ve dikey bütünleşme ve katmanlaşan yapısı ile özgün bir örnek olan kentsel-arkeolojik sit niteliklerini inceleyen öncül bir araştırmadır. Hasankeyf Yukarı Şehir topoğrafyası olanaklarını özgün bir şekilde kullanan çok katmanlı mağara-iskân yapılaşmasının daha ayrıntılı belgelenmesi bilgilerimize açıklık ve genişlik sağlayacaktır. Bu nedenle, öncelikle, bu yazı kapsamında sunulan envanter özeti dışında kalan ayrıntılı envanter çalışması esas alınarak son 20 yıl içerisinde tahribat değerlendirilmeli ve olası tahribatın engellenmesi için acil önlem-eylem planı hazırlanmalıdır. Acil koruma önlemleri alınmasında, günümüzde sayısı artan tekne turları ve kontrolsüz ziyaretçi sayısı mutlaka dikkate alınmalıdır.

Sonuç olarak, Hasankeyf Yukarı Şehir İlısu Baraj Gölü azami su seviyesi üzerinde kalmıştır. Bu alanın korunabilmesi için çok yoğun dolgu ve platformlar inşa edilmiştir. Bu durumda, alanın özgün niteliğinin korunabilmesi, olası ziyaretçi sayısının artışı da dikkate alınarak güncel belgeleme çalışması yapılmalıdır. Belgeleme ve envanter çalışmalarının güncellenmesinde Coğrafi Bilgi Sistemlerinin yanı sıra uzaktan algılama, insansız hava arazi (drone) kullanımı ve 3 boyutlu modelleme teknolojik olanakları kullanılarak hızlı bir belgeleme yapılmalıdır. Sonrasında ise, belgeleme çalışmaları esas alınarak Koruma Amaçlı İmar Planı ve eş zamanlı olarak Arkeolojik Park Planı hazırlanmalıdır.

Conflict of Interest Statement | Çıkar Çatışması Beyanı

Araştırmanın yürütülmesi ve/veya makalenin hazırlanması hususunda herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

There is no conflict of interest for conducting the research and/ or for the preparation of the article.

Financial Statement | Finansman Beyanı

Bu araştırmanın yürütülmesi ve/veya makalenin hazırlanması için herhangi bir mali destek alınmamıştır.

No financial support has been received for conducting the research and/ or for the preparation of the article.

Ethical Statement | Etik Beyanı

Araştırma etik standartlara uygun olarak yapılmıştır.

All procedures followed were in accordance with the ethical standards.

Copyright Statement for Intellectual and Artistic Works | Fikir ve Sanat Eserleri Hakkında Telif Hakkı Beyanı

Makalede kullanılan fikir ve sanat eserleri (şekil, fotoğraf, grafik vb.) için telif hakları düzenlemelerine uyulmuştur.

In the article, copyright regulations have been complied with for intellectual and artistic works (figures, photographs, graphics, etc.).

Author Contribution Statement | Yazar Katkı Beyanı

Please identify the type of contributions for each author as a statement. The contributions table identifies the type of contributions, which have been identified by the authors previously on the Publication Consent and Copyright Transfer Form.

A. Fikir / Idea, Concept	B. Çalışma Tasarısı, Yöntemi / Study Design, Methodology	C. Literatür Taraması / Literature Review
D. Danışmanlık / Supervision	E. Malzeme, Kaynak Sağlama / Material, Resource Supply	F. Veri Toplama, İşleme / Data Collection, Processing
G. Analiz, Yorum / Analyses, Interpretation	H. Metin Yazma / Writing Text	I. Eleştirel İnceleme / Critical Review

AUTHOR 1: A/B/C/E/F/G/H/I

AUTHOR 2: A/B/C/E/F/G/H/I

AUTHOR 3: A/B/C/E/F/G/H/I

KAYNAKLAR (REFERENCES)

- Aktüel Arkeoloji (2023), *Gertrude Bell ve Albert Gabriel'in Fotoğraflarında Hasankeyf*, <https://aktuelarkeoloji.com.tr/kategori/bir-uygarlik/gertrude-bell-ve-abert-gabriel-in-fotograflarinda-hasankeyf>, Erişim Tarihi; Mart 2023
- Arık, O. (2011), *Hasankeyf 2002 Yılı Çalışmalar. Ilsu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 2002 Yılı Çalışmaları – Cilt-1* (Ed: Tuna, N. ve Doonan, O.) (321-340), ODTÜ-TAÇDAM, Ankara.
- Belge B. (2019) *Planning Challenges for Archaeological Heritage*. In: Özdemir Sarı Ö., Özdemir S., Uzun N. (ed.) *Urban and Regional Planning in Turkey* (129-147). The Urban Book Series. Springer, Cham.
- Çulpan, C., (1975) *Türk Taş Köprüleri*. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Elagöz Timur B., Kevseroğlu Ö. (2022) *Kaya Oyma Geleneğinin İzinden Kırsal Morfolojiyi Anlamak, Kayseri Koramaz Vadisi Örneği*, Türkiye Kentsel Morfoloji Araştırma Ağı, III.Kentsel Morfoloji Sempozyumu Bildiriler Kitabı (Der. F. Cânâ Bilsel, Olgu Çalışkan), ODTÜ, Mimarlık Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Gabriel, A. (1940) *Voyages Archéologiques dans la Turquie Orientale*. Paris
- Gertrude Bell Arşivi (2022), Gertrude Bell Archive, Newcastle Univesity, http://www.gerty.ncl.ac.uk/photo_details.php?photo_id=5749, Erişim Tarihi: Kasım 2022.
- Hongman, E. (1970) *Bizans Devleti'nin Doğu Sınırları*. İstanbul.
- İslam Ansiklopedisi (1977) Cilt 4. İstanbul.
- Kar Yelken Z.E., Çalışkan O. (2022), *Eleştirel Bölgeselcilik Temelinde 'Üretken Tipomorfoloji': Uçhisar, Nevşehir Örneğinde Bir Yöntem Denemesi*, Türkiye Kentsel Morfoloji Araştırma Ağı, III.Kentsel Morfoloji Sempozyumu Bildiriler Kitabı (Der. F. Cânâ Bilsel, Olgu Çalışkan), ODTÜ, Mimarlık Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Kocaaslan, N.B. (2019), *Hasankeyf Dosyası 1: SARAT Safeguarding Archaeological Assets of Turkey*, <https://www.saratprojesi.com/tr/kaynaklar/hasankeyf-dosyasi-1-herkes-kultur-kayboluyor-diyor-ya-kardesim-kultur-benim>, Erişim Tarihi: Temmuz 2020.
- Margottini C, Spizzichino, D. (2015), *How Geology Shapes Human Settlements*, Reconnecting the City The Historic Urban Landscape Approach and the Future of Urban Heritage (der. Francesco Bandarin and Ron van Oers), Wiley Blackwell.
- Montalbano, C. (2001), *Permanencies and Cultural Stratifications in the Development of the Identifying Characteristics of Apulian Architecture and Territory*, Beyond the Wall-Notes on Multicultural Mediterranean Landscape (Der. Attilio Petruccioli ve Adriana Sarro), ICAR.
- Peker, A.U. (2011), *Hasankeyf Yukarı Şehir Arkeolojik Park Belgeleme Çalışması. Ilsu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 2002 Yılı Çalışmaları – Cilt-1* (Ed: Tuna, N. ve Doonan, O.), (341-386) ODTÜ-TAÇDAM, Ankara.
- Petruccioli, A. (2007), *After Amnesia Learning From The Islamic Mediterranean Urban Fabric*, ICAR.
- Tanyeli, U. (1996), *Anadolu'da Bizans, Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Dönemlerinde Yerleşme ve Barınma*

Düzeni, Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme (s.405-471), Yıldız Sey (Der.), Habitat II, İstanbul: Tarih Vakfı

- Topçu, H. (2011), *Hasankeyf Yukarı Şehir 2002 Yılı Belgeleme Çalışması*. Iısu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 2002 Yılı Çalışmaları – Cilt-1 (Ed: Tuna, N. ve Doonan, O.), (387-398) ODTÜ-TAÇDAM, Ankara.
- Toprak, V., Süzen, M.L. (2011), *Hasankeyf (Yukarı Şehir) Topografyası ve Kent Dokusu Üzerine Etkisi*. Iısu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 2002 Yılı Çalışmaları – Cilt-1 (Ed: Tuna, N. ve Doonan, O.), (399-426). ODTÜ-TAÇDAM, Ankara.
- Tuna N., Ozturk J. (ed.). (1999) *Iısu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 1998 Yılı Çalışmaları*, ODTÜ-TAÇDAM, Ankara.
- Tuna N., Ozturk J. ve Velibeyoğlu J. (ed.). (2000) *Iısu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 1999 Yılı Çalışmaları*, ODTÜ-TAÇDAM, Ankara.
- Tuna N., Ozturk J. (ed.). (2002) *Iısu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 2000 Yılı Çalışmaları*, ODTÜ-TAÇDAM, Ankara.
- Tuna N., Halgh J.G. ve Velibeyoğlu J. (ed.). (2004) *Iısu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 2001 Yılı Çalışmaları*, ODTÜ-TAÇDAM, Ankara.
- Tuna N., Doonan O. (ed.). (2011) *Iısu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 2002 Yılı Çalışmaları*, ODTÜ-TAÇDAM, Ankara.
- Tuna, N., Belge, B. (2011), *Tarihi Hasankeyf Kenti Koruma-Gelişirm Stratejik Planı*. Iısu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 2002 Yılı Çalışmaları – Cilt-1 (Ed: Tuna, N. ve Doonan, O.), (475-513). ODTÜ-TAÇDAM, Ankara.
- Uluçam, A. (2007), *Hasankeyf Kazıları 2005. 28.Kazı Sonuçları Toplantısı* (Ed: Koral, B., Dönmez, H. ve Akpınar, M.). Kültür ve Turizm Bakanlığı DÖSİM Basımevi, Ankara, 73-96.
- Yılmaz, M., Sevgi, S., Koparan, C.ve Çetin, O. (2021), *Hasankeyf Orta Kapı'nın Korunması ve Taşınmasına Yönelik Uygulamalar*, Lycus Dergisi, 3; 93-104.
- Zengin, B. (1994), *Hasankeyf Tarihi ve Tarihi Eserleri*. Ankara.

YAZARLARIN BİYOGRAFİLERİ (BIOGRAPHIES OF THE AUTHORS)

Burak BELGE (Prof. Dr.)

Burak Belge lisans eğitimini Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama bölümünde 2002 yılında tamamlamıştır. Aynı Üniversite’de 2005 yılında Şehir Planlama Yüksek Lisans Programını, 2012 yılında Şehir ve Bölge Planlama Doktora Programını tamamlamıştır. 2005 -2012 yılları arasında Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü’nde araştırma görevlisi olarak görev yapmıştır. Bu süreçte, Tarihsel Çevre Değerlerini Araştırma Merkezi (ODTÜ-TAÇDAM) ve Mimarlık Fakültesi Araştırma, Tasarım, Uygulama, Planlama Merkezi (ODTÜ-MATPUM) bünyesinde uluslararası ve ulusal projelerde görev almıştır. 2012 yılından itibaren Mersin Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü’nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Devam eden ve tamamlanmış araştırma-uygulama projelerine ek olarak Eylül 2017-Ocak 2018 tarihleri arasında University College London, Arkeoloji Enstitüsü’nde doktora sonrası araştırma yapmıştır. İlgi alanları kentsel arkeoloji, kentsel koruma, kültürel miras yönetimi ve kent tarihidir.

Hicran TOPÇU CAMPAGNA (Dr.)

Hicran Topcu Campagna, ODTÜ Mimarlık Bölümü’nden Lisans (1992), Y. Lisans ve Doktora (Restorasyon, 1996-2004) derecelerine sahiptir. Lisansüstü araştırmalarının bir bölümünü, İtalyan Hükümet bursu ile İtalya’da yürütmüş, Cenova (1999) ve Roma II Üniversitelerinde (2003) konuk araştırmacı olarak bulunmuştur. ICCROM tarafından düzenlenen “Bütünleşik Kentsel Koruma” (2003) ve ILO tarafından düzenlenen “Kültürel Miras ve Kalkınma” (2004) konulu lisansüstü düzey eğitimlerine katılmıştır. 1995-2001 yılları arasında tam zamanlı, 2005 yılında yarı zamanlı olarak ODTÜ’de, 2014-2018 yılları arasında da Bahçeşehir Üniversitesi bünyesinde akademik görevler üstlenmiştir. 2006 yılında ICCROM fellowship programı kapsamında kültürel miras risk yönetimi konusunda çalışmalar yapmıştır. Mimari ve kentsel koruma, kültür mirası belgeleme ve envanter çalışmaları ile kültür mirası yönetim planları başlıca mesleki ilgi alanlarıdır.

Numan TUNA (Prof. Dr.)

1948 yılında İzmir’de doğan Numan Tuna, 1965 yılında İzmir Türk Kolejinden, 1971 yılında ODTÜ, Mimarlık Fakültesinde Lisans eğitiminin tamamlanmıştır. 1978 yılında aynı Üniversite’de Yüksek Lisansını, 1984 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi’nde Doktorasını tamamlamıştır. Tuna, 2001 yılında, ODTÜ’de Kentsel Arkeoloji alanında Profesör olmuştur. Başlıca uzmanlık alanları: kentsel arkeoloji, yerleşim arkeolojisi, kültürel miras yönetimidir. **Akademik Görevler:** Avrupa Konseyi, Arkeolojik Miras komisyonu üyeliği (1994-1997), İzmir 1. No.lu K.T.V. Koruma Kurulu üyeliği (1993-1999); ODTÜ Müzesi Müdürlüğü (1993-2013), TAÇDAM Başkanlığı (1993-2013), ODTÜ Yerleşim Arkeolojisi Anabilim Dalı Başkanlığı (1999-2013). **Yönettiği başlıca araştırma ve kültürel miras yönetimi projeleri:** Datça Yarımadası Arkeolojik Araştırmaları (1980-1987), Ionia Yüzey Araştırmaları (1984-1988), Knidos Seramik Atölyeleri Kazısı (1988-1992), Teos Yüzey Araştırmaları (1993-1998), Emecik, Apollon Kutsal Alanı Kazısı (1998-2006), Burgaz Kazıları

(1993-2017); Iısu ve Karkamış Baraj Alanlarında Arkeolojik Mirasın Korunması ve Kurtarılması Projesi (1998-2003), BOTAŞ BTC Boru Hattı Arkeolojik Miras Çevre Etki Değerlendirme Çalışmaları (2001-2002). Kentsel arkeoloji, Anadolu'da Klasik-Hellenistik dönem kentleşmesi, arkeolojik kültür mirası üzerine teorik ve uygulamalı projelere ilişkin çok sayıda eseri bulunmaktadır.